

Lederen har ordet:

Da jeg ble valgt til leder for foreninga vår i juli, var det med ei trygg forvisning om at jeg har et godt styre med meg. Når en går inn i en slik oppgave, er det vanskelig å vite hva det innebærer. Veien blir i sannhet til mens en går. Setningen stammer fra Joan Manuell Serrat, en dikter som er like høyt elsket i Spania som Prøysen er hos oss. ”El camino se hace al andar...” *Veien blir til mens du går. Du skal få en dag i mårå. Graset er grønt før wille.* Ord som fester seg i oss og blir med oss i livet som skatter i mørket.

Min største og kanskje eneste motivasjon for å være med i Prøysens Venner er en kjærlighet til Prøysens forfatterskap. Det er vel også dette som binder oss sammen som medlemmer, ønsket om å løfte opp denne store litterære skatten, dele den med hverandre og spre den ut til nye generasjoner. Vi trenger litteratur til noe mer enn å bli underholdt. Vi trenger den livsvisdommen og den menneskekunnskapen som kanskje bare de store forfatterne kan gi oss. Prøysen er blant de største, og kanskje han er den aller mest anvendelige.

Nå er det nye Musehullet i kjelleren på Prøysenhuset åpnet. Jeg håper dette kan bidra til at flere barnefamilier finner veien dit, og at de på den måten blir glade i Prøysens litterære univers. Som lærer ser jeg at det ikke er noe problem å få unger til å bli glad i Prøysen. Der jeg jobber, synges *Du skal få en dag i mårå* så taket nesten løfter seg. Det er vår oppgave som voksne å gi barna kvalitet som de tar villig imot. Prøysenhuset skal være et nasjonalt opplevelsessenter der Prøysens forfatterskap står i sentrum. Det er ingen hemmelighet at de sliter økonomisk. Det er viktig at vi som er deres støttespillere, viser forståelse for at de noen ganger må satse på det som skaffer penger. Jeg vet at noen av medlemmene våre har vært skuffet over at det tas kommersielle hensyn, blant anna under Blåkløkkevikua. Da er det viktig å huske at det faktisk er de store, pengeinnbringende arrangementene som gjør at huset overlever. Naturligvis må det alltid være kvalitet som står i høysetet, men det må være rom for stor bredde. Hvem av oss kan påberope seg å vite hva som er ”i Prøysens ånd”? Jeg tror det ofte handler om smak og behag. Vi må derfor prøve å være like romslige og rausere som Prøysen var.

Det viktigste som har skjedd i foreninga vår i høst er at vi har fått ny hjemmeside, og at vi har hatt Prøysenkveld på Solvang kafé. Det kom masse folk på denne kvelden, og flere gav uttrykk for at denne formen var noe de likte. Gratis inngang, kaffe og loddsalg, mye allsang, opplesning, visesang og presentasjon av Knut Imerslunds nye bok. Noe anna som er viktig, er at du nå sitter med et nytt nummer av PrøysenVennen i handa. Vi kan være stolte av å ha et medlemsorgan med så høy kvalitet. Vi oppfordrer dere til å bruke både PrøysenVennen og hjemmesida vår aktivt!

Det er mørketid, adventstid, tenketid. Prøysen var en humanist, og han var også en livsfilosof som fant skatter i mørket. Noen av perlene han har gitt oss, finnes i det som vanligvis leses for barn. Ta fram ”Teskjekjerringa og den skjulte skatten”! Vi vet at Prøysen leste i Bibelen, og kanskje hadde han Profeten Jesaja kap.45 i hodet da han skrev denne historia. Det betyr ikke at jeg ønsker å plassere verken Prøysen, meg sjøl eller andre i en kristen eller ikke-kristen bås. Slike båser tror jeg er mer til hinder for forståelse mellom mennesker enn de er til hjelp. Vi er

alle på vei, og vi finner forskjellige skatter hvis vi tør å gå inn i mørket, under overflata. Vi trenger mer enn brød og sirkus, vi trenger stor litteratur. Så heldige vi er som har Alf Prøysen!

Med ønske om ei god skattejakt i mørketida fra
Kari Irene Nærlie.

Teskjekjerringa fyller 50

Teskjekjerringa til Alf Prøysen så dagens lys i september 1955. Da sto den første fortellingen ”Kjerringa ble lita som ei teskje” i bladet *Kooperatøren*. Tilblivelsen vakte nok ikke stor oppsikt her i landet. Men året etter sender Prøysen, etter oppfordring fra sin gode venn Ulf Peder Olrog, inn noen fortellinger om kjerringa til forlaget Rabén & Sjögren i Stockholm. Der sitter Åke Løfgren og Astrid Lindgren på barnebokavdelingen og leser fortellingene og blir overbegeistret. I slutten av november utgir så forlaget den første boken *Gumman som blev så liten som en tesked* i 7000 eksemplarer. Boken er nydelig illustrert av den kjente svenske kunstneren Björn Berg.

Det går ikke mange ukene før boken er utsolgt og nytt opplag trykkes. Prøysen er i utgangspunktet negativ til å gi ut boken i Norge, men Olrog overtaler ham, og året etter kommer den første boken om teskjekjerringa på norsk. Utvalget i den norske utgaven er ikke det samme som i den svenske, og i Norge velger Prøysen Borghild Rud til å illustrere boken. Dette året starter også den internasjonale lanseringen av teskjekjerringa, men denne lanseringen er hele tiden basert på den svenske utgaven med Björn Bergs fabelaktige tegninger. Det er for øvrig Björn Berg som også stått for tegningene i Astrid Lindgrens bøker om Emil i Lönneberga. Den svenske bokagenten Madeleine Hamilton i Lund ser potensialet i Prøysens fortellinger og tar kontakt med Ulf Peder Olrog, og hun påtar seg å bringe teskjekjerringa ut i verden.

Den første utenlandske utgivelsen skjer i Danmark, men den vekker nok ikke den helt store oppsikten. Men i 1959 lanseres teskjekjerringa i England under tittelen *Little old Mrs. Pepperpot*. Boken vekker straks oppsikt og Observers kritiker skriver at boken er den mest henrivende samling han har lest. Han hevder at kjerringa har akkurat det trolleri, de overraskelsesmomenter og den fine lyriske tonen som særpreger gode fortellinger. Avisen skriver også at boka er full av skøy og livaktig oppfinnsomhet. Birmingham Mail utroper nordmannen som en verdig arvtaker etter Lewis Carrol (*Alice in Wonderland*), og det engelske forlaget begynner med en gang å mase etter ”mer kjerring”.

I årene som følger kommer det stadig nye fortellinger om teskjekjerringa, og hun utgis i en rekke nye land, som USA, Japan, Tyskland, Holland og Finland. I dag er hun utkommet på mer enn 20 språk. Men mest populær har hun vært i Sverige, England og Japan. Det er ingen norsk forfatter som er representert med så mange titler, eller som har kommet med så mange opplag i Penguins paperback-serie, som Prøysen med sine bøker om teskjekjerringa.

Et annet høydepunkt i teskjekjerringas liv inntreffer i 1967. Sveriges Radio begynte i 1957 med sin adventskalender, og i 1960 følger TV etter. De første årene var interessen fra publikum og pressen ganske liten, men dette endrer seg totalt i 1967. Da kommer *Gumman som blev liten som en tesked*. Hun spilles på en fabelaktig måte av Birgitta Andersson, og hun tar hele det svenske folk med storm med sitt ”Göta Petter!” Ved siden av seg har hun sin småsure og litt vanskelige Gubbe som blir spilt av Carl-Gustav Lindstedt.

På dette tidspunktet finnes ”Gumman, hon heter bara så” i fire bøker, men flere av avsnittene er spesialskrevet for adventskalenderen i radio og TV. Den enorme suksessen kommer fram i publikumsundersøkelsene som Sveriges Radio foretar. Under den andre uken i desember viser det seg at 2,5 millioner voksne seere følger julekalenderen. Fram til i dag har ingen av de senere julekalenderne kunnet måle seg med denne fenomenale suksessen. For øvrig er kalenderen med Gumman den eneste som de etter press fra folket har måttet sende i reprise. Dette skjedde i 1976. De gamle julekalenderne med ”Teskedsgumman” er i dag

samleobjekter som det betales høy pris for. Det ble også laget plater, video-kassetter, puslespill, klippedokke og postkort med ”Teskedsgumman”.

Teskjekjerringa og mannen i Björn Bergs strek.

I Japan har alltid teskjekjerringa vært populær, og i de senere årene har de laget animasjonsfilmer om henne, som har gjort internasjonal suksess.

Det er ikke bare i disse dager vi feirer teskjekjerringa. Våren 2005 var det en utstilling i Nationalmuseet i Stockholm med tittelen ”Emil möter teskedsgumman”, og den inneholdt illustrasjoner fra bøkene om Emil i Lönneberga og bøkene om teskjekjerringa. (Se forrige nummer av *PrøysenVennen*.) Denne utstillingen var viet den kjente tegneren Björn Berg som har vært illustratøren for disse bøkene. Han har for øvrig illustrert en rekke andre bøker og er også kjent som mangeårig avistegner for *Dagens Nyheter*.

Til slutt skal vi ta med at i tidsrommet 3.-7. oktober 2005 går National Children Week av stabelen i England. På deres hjemmeside blir Stephen Twigg, som er tidligere Minister of Schools og parlamentsmedlem for Labour, spurt om sin favoritt blant barnebøker. Og han svarer: “My favourite children’s books were the Mrs. Pepperpot Stories by Alf Prøysen. I used to love them because Mrs Pepperpot was such a character and they gave me a real love of reading.” Hvor enn teskjekjerringa måtte befinne seg på kloden ønsker vi henne til lykke med de første femti år.

Per Kristian Guntvedt

Filmatiseringen av *Trost i taklampa*

Et 50-årsjubileum

Den 17. januar i 1955 hadde filmen bygget på Prøysens roman *Trost i taklampe* premiere på flere kinoer rundt i landet, blant annet på Eldorado i Oslo, og på Festiviteten i Hamar. Romanen kom, som de fleste Prøysen-venner sikkert vet, i 1950. I år er det altså 50 år siden denne filmen ble vist første gangen. Allerede i 1952 hadde teaterversjonen av romanen hatt premiere på Det Norske Teatret, og da var det ikke så rart at flere tidlig begynte å leke med tanken på å lage en film av dette stoffet. Den 6. mars i 1952 kunne en for eksempel lese en melding i *Ringsaker Blad* hvor det framgår at Agnar Mykle (av alle!) mener at det burde lages film av denne romanen.

Etter hvert ble det trioen Alf Prøysen, Odd Bang-Hansen og Erik Borge som utarbeidet manus. Som Erik Borge forteller i et intervju ellers i dette nummeret av PrøysenVennen, var hensikten med filmen å dokumentere de sosiale motsetningene på Hedmarken, mer enn teaterversjonen hadde gjort. Dessuten var det et mål å billedlegge sommerstemningen i Innlands-Norge på en måte som bare filmmediet gir muligheter til. Hedmarks-sommeren spiller en sentral rolle i filmen.

Filmen

I filmen finner vi igjen de fleste personene fra romanen, men ikke alle. Redaktør Gregersen er borte, likeledes Arvid Kavlom. Scenen på slutten mellom Matja Berjom og Even Smikkstad er også borte, og Krestine Krokengen har fått mye mindre plass enn i romanen og i teaterversjonen.

Gunvor Smikkstugun spilles av Grete Nordrå, som var en av de unge, lovende skuespillerinnene i Norge den gangen. Hun var riktignok litt eldre enn Gunvor var ment å skulle være, men det viktigste var at hun så ung ut, og det gjorde hun, liten og lett som hun var. Da som nå.

Helt i begynnelsen av filmen hører man Prøysens stemme gi en introduksjon til det som skal skje, og Prøysen dukker opp som forteller med jevne mellomrom gjennom hele filmen. Han synger dessuten fem viser. Filmene har altså et slags musikalpreg. Man kan tenke seg flere grunner til at regissøren valgte å gjøre det slik. Det ville gjøre filmen ytterligere attraktiv å ha Prøysens stemme med, ikke minst som sanger, med tanke på hans enorme popularitet tidlig i 50-årene. Dessuten fikk man på denne måten med en del av Prøysens ironisk-humoristiske kommentarer fra romanteksten inn i filmen.

Roy Bjørnstad og Lillemor Hoel i «Trost i taklampe»

Roy Bjørnstad som handelsbetjenten Roy og Lillemor Hoel som Eva Snekkersveen i *Trost i taklampe*.

Når en ser denne filmen i dag, blir en slått av hvor moderne den framstår. Litt episodisk er den, litt fragmentert og litt langsom etter vår tids smak. Enkelte opptrinn framstår i dag dessuten som utilsiktet parodiske overdrivelser, men skuespillerprestasjonene er forbausende bra når en tenker på hvor gammel filmen er. Man tenker også på det når man ser denne filmen, at vi i de senere årene har opplevd så mange sterke, aktive, taleføre og selvbevisste kvinner i mediene at Gunvor i Grete Nordrås skikkelse framstår som mer drømmene og smilende enn egentlig opprørsk. Brekkestøl og Lundjordet er også mer

selvbevisst pompøse enn noen mann våger å være i dag. Menns og kvinners kropps- og talespråk har tross alt endret seg en del på 50 år.

Når det gjelder budskapet i filmen, kan en si at det harmonimotivet som ligger i Matjas og Evens samarbeid om en kalvefødsel mot slutten av romanen, er dempet, fordi denne scenen er tatt vekk. Samtidig er kontrasten mellom den vesle stua hvor Gunvor er vokst opp i og hovedbygningen på Smikstad framhevet på en iøynefallende måte i filmen. Dette og andre ting framhever de sosiale skillene i det bygdemiljøet som skildres. Motsetningen mellom by og land er et motiv i filmen som i romanen, naturligvis, men kritikken av *romantiseringen* av arbeidet med jorda og livet på landet er tydeligere i romanen enn i filmen. Det som særlig framstår som tydeligere i filmen enn i romanen, er Jante-motivet, Gunvor mot bygdekollektivet, den ene mot de mange. Slåsskampen til slutt i filmen er Gunvor mot resten. Sluttscenen er derfor også effektiv når den viser hvordan toget, med Gunvor (og trøsteren Prøysen) om bord forlater stasjonen og reduseres til en liten prikk i sentrum av bildet. Konformitetspresset i bygdemiljøet presser henne tilbake til byen.

Musikken

Musikken i filmen er et kapittel for seg. Det er Maj Sønstevoid som har komponert den, og hun har virkelig tatt den varierende stemningen i filmen på kornet med sine melodier. I alt er det fem viser som synges av Prøysen. Den første heter "Trippe-tripp" og ledsager Gunvors vandring fra stasjonen hjem til foreldrenes husmannsplass. Den neste, "Minner om barnelærdom", forteller historien om Gunvors mor som kler opp barna og seg selv da de skal portretteres av en huguskakk maler. Den fineste av alle visene er "Blåkklokke-leiken". Den fanger på en genuin måte inn sommerstemningen utendørs i Blåkklokkevikua da Gunvor skal lære søsteren sin å danse. "Den vonde visa" synges etter at Arne griskokk (spilt av Pål Bang-Hansen) blir hengt opp på låveveggen, mens "Polka-drivet" akkompagnerer folks marsj mot lokalet, festen og det som ender i slåsskamp.

Anmeldelsene

Filmene fikk i det store og hele ganske positiv mottakelse, selv om noen også var negative. I *Hamar Arbeiderblad* skriver Arthur Martinsen at "Bare den som sjøl har stått bøynd over ugraset i åkeren eller sopt møkk i grisehus og fjøs kan forstå hvor ekte den norske filmen bygget over Alf Prøysens 'Trost i taklampa' er. Naturligvis blir den en suksess."

En reklameplakat for filmen.

Nationen er generelt ganske positiv, men så heter det mot slutten av anmeldelsen: "Men det største skår i gleden er siste del av filmen. Her står vi overfor en meningsløs forenkling og fordreining av stoffet."

I *Ringsaker Blad* derimot er Torbjørn Bakke bare positiv. "'Trosten' ble en bitende vittig, morsom og vakker film", heter det i overskriften. Og Bakke har en helt annen oppfatning av slutten enn *Nationen*: "Sluttoppgjøret på lokalet ble gripende. Grete Nordrå presterer store ting der. I hele filmen er man glad i henne og synes synd på henne. Vi fra 'gråstuene' vet at det er mange som Gunvor, kanskje finnes det noen ennå."

I *Dagbladet* er Arne Hestenes noe mer forbeholden. Han roser riktignok Prøysens bidrag i filmen opp i skyene og antyder at det ikke ville blitt noen film om Prøysen ikke hadde vært der som forteller og sanger. Han antyder at han noen ganger rett og slett glemmer å se på bildene fordi han blir sittende og lytte til Prøysen. Hestenes' innvendinger går på at manusforfatterne ikke har greid "å tømre handlingen sammen, hele filmen er blitt merkelig episodisk." Men Hestenes roser både skuespillernes ledige spill, Maj Sønstevalds musikk og Tore Breda Thoresens fotografering.

I *Arbeiderbladet* i Oslo skriver Haavard Haavardsholm: "Er det da blitt bare tendens og hån og spott av hele 'Trosten'? Nei, det er en mangfoldigere fugl enn som så, et artistisk eksemplar av arten som flagrer fra den ene ytterlighet til den andre, som i det ene øyeblikk kaller på gapskratten og i det neste rører en til tårer, en fugl som både har sans for poesi og slagsmål så realistiske, brutale og rå at en må over Atlanteren for å finne maken."

I Høyre-avisen *Hamar Stiftstidende* skrev ILA (Inger Louise Abrahamsen) dagen etter premieren en noe spesiell anmeldelse, som ikke er uten ideologiske undertoner. Artikkelen har tittelen "Lort-Hedemarken på film", og antyder at det er "en voldsom sosial tendens" i filmen. Hun mener at Lundjordet-skikkelsen, sammen med mye annet, er sterkt overdrevet. Til slutt avfyrer hun følgende salve: "Filmen synes å ville fortelle at Hedemarken er eller var en kalket grav, hva som overdrevent sterkt aksentueres ved stadig å gi bilder av eteriske, snehvite kirketårn i landskap hvor alle linjer ånder blid harmoni, – mens menneskene lever i mistenksomhetens trange ring og møtes i nærkamp." Ikke rart at det utspant seg en hissig debatt etter denne utblåsningen.

Julie og Olaf

I *Ringsaker Blad* for 12. februar 1955 kan en lese at Julie og Olaf Prøysen, Alf Prøysens foreldre, var til stede på 19.00-forestillingen i Moelv kino dagen før for å se filmatiseringen av *Trost i taklampe*. De var invitert av styret for kinoen. Etter forestillingen var foreldrene og Alf Prøysens søster, Marie, og hennes mann, Alfred Knutsen, kinostyrets gjester til kaffe og smørbrød i vaktmesterleiligheten i kinoen.

Kinobestyrer Magne Antonsen ønsket velkommen og syntes det var gledelig å kunne innby manuskriptforfatterens familie etter en så vellykket kinoforestilling. I den samme artikkelen opplyses det at 1000 personer til da hadde sett filmen i Moelv.

Også *Hamar Arbeiderblad* rapporterer om dette arrangementet samme dag, og der fortelles det at Julie og Olaf syntes filmen var morsom, men at de syntes teaterstykket var bedre. "For øvrig var de enstemmige om at filmen hadde noe å si til enhver selv om den på enkelte punkter kunne ha vært endret noe."

Den 24. februar står det i en notis i *Ringsaker Blad* at det til sammen i Moelv og Brumunddal var 5100 personer som så *Trost i taklampe*. På Framheim i Brumunddal var det 2900 besøkende og i Moelv kino var det 2200 besøkende. Filmene satte etterkrigsrekord begge steder og spilte inn 7650 kroner! Det ble satt opp et utall ekstraforestillinger begge steder, og det ble satt opp busser til forestillingene fra Brøttum, Åsmarka, og Næroset. Den 10. februar forteller *Hamar Arbeiderblad* at Hamar-kinoene spilte inn 62000 kroner i januar 1955, som var rekord, og at det i hovedsak skyldtes *Trosten*.

(En del av avisartiklene som denne artikkelen er bygd på, er framskaffet av Per Kristian Guntvedt.)

Knut Imerslund

Filmregissøren

Pioneren

Erik Borge (f. 1924) er et navn med meget god klang i norsk filmmiljø. Han er rett og slett en av de virkelige pionerene i norsk film. Allerede som barn arrangerte han filmframvisninger

for barna i nabolaget med en 35 mm framviser med hånd sveiv (Iversen 1988:22). Som 18-åring, midt under krigen, kjøpte han sitt første filmkamera. Etter krigen fulgte en opplæringstid i Stockholm og i USA, før han for alvor gikk i gang med egen filming, først som fotograf, og etter hvert også som regissør.

I 1950 var Borge med og startet produksjonsselskapet ABC-film sammen med andre filmpionerer som Erik Løchen, Jan Erik Düring, Bengt Sommerschild, komponisten Gunnar Sønstevoid og filmfotografen Tore Breda Thoresen. Sistnevnte var den som fotograferte *Trost i taklampa*. ABC-film laget to spillefilmer, hvorav *Trost i taklampa* er den ene, og selskapet produserte en rekke kortfilmer. Erik Borge redigerte og skrev manus til en betydelig del av disse kortfilmene på 50-tallet.

I 1950- og 60-årene hadde Borge flere tillitsverv i filmfaglige foreninger, og i 1966 ble han direktør for Norsk Film A/S. I denne stillingen ble han til 1984. Her hadde han en svært viktig rolle når det gjaldt å hjelpe fram nye talenter i norsk film. Hele 21 personer debuterte som spillefilmregissører i Borges sjefstid i Norsk film A/S. I 1984 gikk han over i en stilling som sjefskonsulent med et særlig ansvar for utformingen av Norsk films rolle i forhold til den framvoksende video- og TV-industrien.

I dag bor Erik Borge på Høvik utenfor Oslo. Når jeg oppsøker ham der, er han mer enn villig til å fortelle om omstendighetene rundt innspillingen av *Trost i taklampa*. På spørsmål om hvor han selv er fra, får jeg vite at han vokste opp på Kampen, og at hans foreldre og besteforeldre også var oppvokst i de østre bydelene i Oslo. Han må altså lenger tilbake enn familietradisjonen rekker for å finne de forfedrene som flyktet fra landsbygda, så inspirasjonen til å lage film av *Trost i taklampa* kommer ikke derfra. Borge forteller at han hadde 25 onkler og tanter i området rundt Kampen kirke. Både han og hans slekt har altså levd et bofast liv i byen.

Planleggingen

Jeg begynner med å spørre om på hvilket tidspunkt planleggingen av *Trosten* begynte, vel vitende at det å lage film vanligvis er en tidkrevende prosess.

- Jeg tror vi holdt på med produksjonen av filmen omtrent et år. Vi hadde forferdelig lite penger. Jeg tror hele produksjonen kostet ca. 300000.- kroner, og det var lite, også den gangen. Det var mange skuespillere og mye eksteriørpoptak, så det så kanskje ut som filmen var påkostet. Derfor måtte vi finne på en masse smarte løsninger. Jeg kan nevne en løsning som var forholdsvis karakteristisk. Du vet, det skulle jo foregå på Hedmarken, og der hadde de bilnumre med D. Ikke sant?

- Det stemmer, sier jeg.

- Her i Bærum hadde vi den gangen bokstaven C på bilene. Så skulle vi ha oppbud av bygdefolk som dro til festen i bil, og da gjorde vi de opptakene av folk på vei til Tanum kirke. Da gjorde vi følgende: Vi stoppet rett og slett trafikken, og så var det en assistent som løp rundt og forandret bokstavene på bilnumrene fra C til D med en sminkestift. Det var slike ting vi måtte jukse med.

- Men hvem var det som i utgangspunktet hadde ideen til å lage film av Prøysens roman? Husker du det?

- Jeg kan simpelthen ikke huske helt nøyaktig hvordan det foregikk. Men jeg hadde jo lest boka, og den var jo veldig – hva skal jeg si – i min stil, både med tanke på det jeg tidligere hadde laget av kortfilm, og det jeg interesserte meg for. Jeg var rett og slett fascinert av boka. Jeg mener det var jeg som tok opp ideen. Riktignok var ABC-film et slags kollektiv, men det var enkeltpersoner som kom med ideene. Vi laget hver våre filmer, men økonomien på hvert prosjekt var en del av den store potten.

Borge forteller videre at Odd Bang-Hansen og han selv hadde arbeidet sammen om et filmprosjekt tidligere, og at de var veldig gode venner.

- Han var dessuten en morsom kar, sier Borge videre. Jack Fjeldstad var også en venn, og han var aktiv når det gjaldt å motivere oss til å lage denne filmen. Etter hvert tok vi kontakt med Prøysen, og han var voldsomt positiv. Så satte Odd Bang-Hansen, Prøysen og jeg oss ned på et lite kontor i Kirkegata og bare snakket gjennom boka. Vi skrev ikke noe på det tidspunktet.

Det gikk mye på hva som var viktig og hva som ikke var viktig. For eksempel var vi enige om å få fram det sosiale aspektet. Vi var ikke så veldig glade for teaterversjonen egentlig.

- Det er mulig Prøysen var det, sier Borge videre og smiler.

- Du husker ikke om det var noen meningsforskjeller mellom dere tre når dere satt der og diskuterte?

Erik Borge fotografert hjemme i stua på Høvik.

Dialogen

- Ikke meningsforskjeller i den forstand. Det var mer positivt på den måten at vi satt og kastet fram ideer og nye synspunkter som vi vurderte. Prøysen var svært opptatt av og utrolig flink med dialogen. Han tenkte i grunnen mest på den, tror jeg. Han satt noen ganger og smakte på enkelte replikker så lenge at vi andre ble utålmodige.

- Du antydde i telefonen at han ønsket å finne på nye replikker til filmen. Brukte dere ikke bare replikkene som sto i boka?

- Sånn i utgangspunktet gjorde vi nok det. Men på teateret foregår jo alt innendørs. Vi skulle ut i skog og mark, holdt jeg på å si, og derfor trengte vi mange nye replikker også. Egentlig hadde vi ikke den oppfatning at dette skulle bli en utpreget snakkefilm. Det var ikke i pakt med vår bakgrunn som dokumentarfilmskapere.

- Men hva skulle det da bli? Skulle det bli poetisk skildring av sommerlig hedmarksnatur.....?

-ja. Og sosialrealisme, sier Borge.

- For man legger jo merke til når man ser filmen, at det er mye sol og sommer og blomster og fuglesang, sier jeg. Det er lagt mye vekt på å skape en litt hektisk sommerstemning rundt Gunvor?

- Ja, vi ville skape en atmosfære. Det var sommer, det var ferie, og det skulle være varmt, både menneskelig og meteorologisk, sier Borge.

- Men, fortsetter han, på den annen side tjente dette til å bygge opp en kontrast til de sosiale realitetene. Jeg arbeidet temmelig bevisst med disse kontrastene. Dette var også noe som Jan Bull skrev om i sin anmeldelse i *Friheten*.

Jeg forteller Borge at jeg selv er hedmarking, riktignok ikke fra Ringsaker, men fra Vang, og at jeg synes Hedmarks-skildringen i filmen er veldig fin. Men så antyder jeg at det kanskje finnes en viss erotisk ladning i den litt hektiske sommerskildringen i filmen, og at dette også kommer fram i "Blåkløkkeleiken": "En, to, tre, leiken går på eng, fir, fem, seks ta dem med i senga (min uth)". Men det vil ikke Borge være med på:

- Nå tror jeg egentlig du fortolker mer inn i dette enn det som lå i det. Jeg tror Prøysen bare tenkte på dette at når ungene var ute barføtt, så dro de med seg inn og opp i senga blomster som de hadde mellom tærne. Jeg tenkte aldri på dette som noe som pekte i den retning du antyder.

- Du tenkte aldri på det?

- Nei.

En digresjon

På dette tidspunkt i samtalen sier Borge at han vil gjøre en liten digresjon, og nevner avisskriveriene om Prøysens seksuelle legning sommeren 2004. Han betegner dem som fullstendig komiske.

- Med en gang jeg så Røsbaks artikkel, sier han, tenkte jeg herre gud, la nå fyren være i fred! Hvilken mening er det i å lage skandalehistorier om Prøysen *nå*? Jeg jobbet tett innpå Prøysen i bortimot et år, for han var jo med under hele prosessen, helt til siste lyden var på plass. På den tiden hadde jeg flere homoseksuelle venner, og egentlig tror jeg at jeg ville fornemmet det på en eller annen måte gjennom denne perioden, etter alt samarbeidet og alle samtalene, hvis han hadde denne legningen. Men jeg tenkte aldri på noe i denne retningen. Jeg tror simpelthen at han var så glad i mennesker at han noen ganger ble misforstått av den grunn. Men-men....

- Nå var det vel Røsbaks påstand at han var biseksuell, ikke homoseksuell.

- Ja vel.

- At han hadde legning i begge retninger, så å si.

- Ja vel. Men uansett synes jeg dette er fullstendig uinteressant.

Prøysen som forteller

- Men tilbake til filmen, sier jeg. Hvem var det som hadde ideen til Prøysen som forteller i filmen?

- Det var meg, sier Borge. Det var også jeg som insisterte på slutten med Prøysen selv i en rolle. Dette at han sitter i togkupeen når Gunvor kommer inn og setter seg på vei inn til byen igjen.

- Det var også deg?

-Ja, for etter at vi hadde snakket oss gjennom dette stoffet i et par uker, hadde vi en ganske god følelse av både selve måten vi skulle behandle stoffet på, og til en viss grad strukturen på, eller framdriften i filmen. Etter at vi tre hadde snakket sammen, dro jeg på hytta på Ringerike og satt der alene i 12-14 dager og skrev dag og natt. Jeg hadde litt loff og gulost, og det spiste jeg innimellom skriveøktene. Sov gjorde jeg når jeg var trett, enten det var dag eller natt. Da jeg kom hjem, hadde jeg en fullt ferdig dreiebok som det ble gjort svært få forandringer i under innspillingen av filmen.

- Leste Prøysen dreieboka før dere startet innspillingsarbeidet?

- Ja, det går jeg ut fra, sier Borge, men jeg husker ikke hvordan vi gjorde det i detalj i så måte. Men vanligvis er det mange som leser en slik dreiebok, den er ikke noen hemmelighet.

- Men, sier jeg. Jeg tenkte kanskje at når Prøysen dukker opp i filmen, så hadde det sammenheng med hans popularitet på denne tida, og at hans tilsynekomst ville gjøre filmen enda mer salgbar?

- Nei, jeg tror ikke vi tenkte, skal vi si kommersielt. Dette var vi ikke så veldig opptatt av for det første, og for det andre var vi egentlig ikke så optimistiske med tanke på mottagelsen av filmen. Men det gikk jo veldig bra, og bedre enn vi hadde håpet.

- Nei, vi tenkte nok ikke slik, fortsetter Borge. Det var nok mer det at filmen ble veldig episodisk, og vi hadde behov for å få til en form for kontinuitet i filmen. Og det er klart at Prøysens innsats er meget viktig. Det ble jo skrevet flere nye viser for filmen.

- De var vel nye alle visene, var de ikke det?

- Det kan ikke jeg huske nå, sier Borge.

- Dette med å la Prøysen dukke opp i sluttscenen i filmen er jo et morsomt grep, men det representerer jo også en form for illusjonsbrudd. Tenkte dere på det?

- Ja, det var meningen. Da skulle det være klart at dette var en *film*. Vi var litt opptatt av Bertold Brecht på den tiden og det han kalte Verfremdung.

- Var dere inspirert av Brecht også når dere valgte en form tett opp til syngespillsjangeren, kanskje?

- Ja, det tror jeg man kan si. Vi snakket i hvert fall mye om Brecht i de årene.

To personer

Vi snakker litt fram og tilbake om hvem som bidro med hva, og så sier Borge at det er to personer som særlig må trekkes fram når en tenker på at filmen ble så god som den ble. Den ene er fotografen, Tore Breda Thoresen, og den andre er Maj Sønstevold.

- Majs musikk synes jeg er helt utrolig fin, sier Borge med ettertrykk. Den har en så variert karakter, og den er så vakker! Det ble gitt ut et hefte med noter til sangene fra filmen. Jeg har lett etter det, men jeg fant det ikke.

- Jeg er helt enig i at Maj Sønstevolds musikk er utrolig fin, sier jeg. Eksempelvis underbygger musikken til gjennomgangsmelodien, "Blåkklokkeleiken", sommerstemningen og sommerpoesien på en meget treffsikker måte.

- Og så er det denne marsjen, "Og nå er det tia og timen....", som synges med en bildebakgrunn som viser folk på vei til lokalet. Den synes jeg også er veldig fin. Den bygger dessuten veldig flott opp mot det som skal komme i slutten av filmen, overfallet på Gunvor og den store slåsskampen.

- "Tia og timen", sier jeg. Det er en formulering som går igjen flere steder i Prøysens diktning. Blant annet har han en fortelling i *Dørstokken heme* med denne tittelen. Det er en betegnelse på tids- og møtepunkt hvor avgjørende ting skjer, hvor ting *vender*, i menneskers liv eller innenfor samfunnskollektivet.

- Skjedde det noe under innspillingen av filmen da, spør jeg videre. Har du noen historier å fortelle om Prøysen fra denne tida?

- Han var egentlig ikke så mye til stede under opptakene. Du spurte meg i telefonen om vi gikk på kafé, men det ble jo aldri noe tid til sånt. I løpet av det året vi spilte inn filmen var jeg knapt nok hjemme. Jo, når vi gjorde interiør opptakene, var han nok til stede til en viss grad.

- Det var ditt ansvar som regissør å styre opptakene?

- Ja. Og hadde han blandet seg opp i noe, ville det sannsynligvis vært dialogen. Hvis han syntes at det ikke var helt perfekt, eller morsomt nok, eller...

- Hvilke kommentarer hadde han til produktet da det var ferdig?

- Han var veldig fornøyd. Jeg husker han og Else så filmen første gangen sammen med meg i en liten prøve kino i NRK, og de var begge meget tilfredse.

Eldorado

- Filmen hadde premiere den 17. januar 1955. Hvilken kino ble den vist på under denne premieren?

- Det var på Eldorado kino i Torggata her i Oslo. Eldorado var jo en slags cowboyfilm-kino. Det var Kristoffer Aamodt som var sjef for Oslo Kinematografer den gangen, i tillegg til alle andre verv han hadde. Han hadde kontor på toppen av Det Norske Teatret, og han var i utgangspunktet veldig begeistret for teaterversjonen av *Trosten*. Han synes også det var svært bra at vi skulle lage denne filmen, men da vi så filmen på hans egen prøve kino, ble han veldig skuffet. Vi hadde ikke laget den komedien han hadde forestilt seg at vi skulle lage. Han hadde ventet seg mye mer buskis og moro. Aamodt var i det hele en temperamentsfull kar, som ofte reagerte veldig emosjonelt.

- Var det fordi han fryktet at filmen ikke ville være så kommersiell som han hadde håpet?

- Nei-nei. Det hadde ikke noe med det å gjøre. Jeg tror det hadde med hans personlige smak å gjøre. Han hadde ventet seg noe annet.

- Det han gjorde da han satte opp premieren på *Trost i taklampa* på Eldorado, var egentlig helt bestialsk. Det var uhørt for en norsk premiere. Det skulle vært på Saga eller Klingenberg. Dessuten var det 20 kuldegrader den dagen. Vi trodde ikke det skulle komme et menneske. Men så gikk det jo noenlunde bra likevel.

- Men oppe på Hedmarken slo den jo virkelig til, sier jeg.

- Ja, der ble det jo krig. På Hamar var det kø i flere kvartaler. Og der oppe ble det jo også veldig bråk, fordi *Hamar Stiftstidende* mente at jeg hengte ut bønder og landarbeidere. De var sinte!

- Men i *Hamar Arbeiderblad* ble filmen godt mottatt.

- Ja, *de* var begeistret.

Slutten

Borge forteller at han mener å ha hatt denne sinte omtalen av filmen i *Hamar Stiftstidende*, men at han ikke kan finne den. Derimot finner han en artikkel fra *Verdens Gang*, hvor striden på Hedmarken omtales. Her heter det blant annet følgende: "Hamar Stiftstidendes filmanmelder ILA begynner med å sette tittelen "Lort-Hedemarken på film" på anmeldelsen sin og trekker sammenlikninger med boka til Ludvig Nordström, "Lort-Sverige", der drengestuenes og husmannsplassenes råtnete luft ble åpnet til gjennomtrekk."

- Men ellers fikk vi stort sett gode anmeldelser, sier Borge.

- Ja, de anmeldelsene jeg har lest ellers, har også vært overveiende positive, sier jeg. Det er noen som har litt kritiske bemerkninger til slutten. Den kommer litt brått på. Men slutten på romanen var også litt brå. Jeg tror Prøysen har strevd en del med slutten på romanen også.

- Det var vel nettopp det vi forsøkte å rette litt på ved å trekke Prøysen selv inn i bildet til slutt, sier Borge. Ellers var jo anmelderne den gangen veldig autoritære. De fortolket egentlig filmen i liten grad ut fra *våre* intensjoner. De skrev ut fra hva de selv hadde ønsket at vi skulle gjøre. Arne Hestnes hadde dessuten en tendens til alltid å skulle være morsom og lett sarkastisk på det anmeldte produktets bekostning. Men stort sett slapp vi heldig fra det.

- Men, sier Borge etter å ha tenkt seg litt om. Filmenes dramaturgi den gangen var jo svært konvensjonell, og denne filmen er jo helt ukonvensjonell i forhold til det som var vanlig den gangen.

- Den er episodisk, og skifter hele veien, og er egentlig ikke noen tradisjonell komedie, eller noe tradisjonelt drama, sier han.

- I Gunnar Iversens artikkel om filmen legges det atskillig vekt på at den skildrer et individ i konflikt med samfunnskollektivet, sier jeg. Var det dette dere ville ha fram spesielt i filmen, eller var dere mer opptatt av konflikten mellom landarbeiderproletariatet og bygdeborgerskapet?

- Ja, egentlig har vi lagt atskillig vekt på dette siste, men man må jo også legge til da at Gunvor oppfører seg ikke som noen revolusjonær når hun kommer hjem. Hun skal hjem på ferie, hun, og så har hun hatt det veldig ålreit i byen. Dette vil hun gjerne formidle til de andre, og så går hun litt lenger enn hun hadde tenkt når hun begynner å oppfordre folk rundt seg til å dra til byen. Men, jeg tenker meg at dette ikke var planlagt i utgangspunktet.

- Men hun har jo problemer med sine egne også?

- Det kommer etter hvert.

- Ja, og i slutten av filmen så får hun særlig Snekkesvekara mot seg blant sine egne fordi hun er ute etter Evas kjæreste.

- Ja, det er nå så sin sak. I det hele tatt, i slagsmålet til slutt er det ikke ensidig Gunvor alle er ute etter. Alle slåss egentlig med hverandre. Men, det ligger også litt Jante i dette her. Gunvor fikk så mye oppmerksomhet, hun var så flott og var blitt så annerledes.

Vi snakker litt om Gunvor-skikkelsen i romanen og i filmen. Borge sier at han mente Gunvor hadde fått en frihet og en selvstendighet i byen. Og han berømmer Grete Nordrå fordi hun både maktet å framstille dette drømmende og det aktive ved Gunvor-skikkelsen.

- Dette med flukten fra landsbygda, var du selv noe særlig opptatt av det problemet, spør jeg.

- Hva skal jeg si til det? Det var et fenomen som ble snakket om på den tiden. Jeg laget dessuten en kortfilm om nedleggingen av gårder som het *50 gårdsbruk om dagen*.

- I dag må jo mengder av mennesker forlate bygdene og landbruket, men problemet er ikke på samme måten et tema i mediene, sier jeg.

- Nei det er riktig. Uten at jeg har noe svar på hvorfor, sier Borge.

Eksteriørøpptakene

- Hvor gjorde dere eksteriørøpptakene til filmen?

- De fleste ble gjort her oppe på Tanum gård i Bærum.

- Den store bygningen som skal forestille hovedbygningen på Smikstad, det er altså hovedbygningen på Tanum gård, det da?

- Ja, sier Borge. Og jorder og enger i filmen er slike områder i nærheten av Tanum. Oppkjøringen til festen gjorde vi også i det samme området.

- Var dere opp på Hedmarken og gjorde opptak, spør jeg.

- Ja. For eksempel den kirken som synes flere ganger mot slutten av filmen. Det er Ringsaker kirke.

- Ja, og der ser du også Mjøsa i bakgrunnen, sier jeg.

- Det var faktisk mange som reagerte på det at vi gikk rett fra slagsmålet til et bilde av kirken.

– Det forteller kanskje noe om at vi lever i en annen tid, for i dag ville ingen reflektere over dette, sier jeg.

Så bringer jeg hedmarksdialekten på bane.

- Det var jo få av skuespillerne som i utgangspunktet hadde hedmarksdialekten som sitt naturlige talemål?

- Ja, det var ikke mer enn et par-tre, tror jeg, sier Borge. På Det Norske Teatret hadde de brukt en språkkonsulent som i og for seg ikke var teatermenneske. Han var bare med oss på disse ”tørrprøvene” som vi hadde for at skuespillerne skulle komme inn i språket. Men så var det en dame som hadde ansvaret for kostymene i filmen, som var fra Hedmarken, og hun var veldig nyttig, for hun var jo alltid der. Jeg husker ikke hva hun het.

Ny film

Til slutt forteller Borge at han fikk en henvendelse etter at man hadde satt opp en forestilling med Prøysen-stoff på Det Norske Teatret om ikke dette stoffet kunne brukes som utgangspunkt for en ny film. Det var Asbjørn Toms som hadde satt sammen stoffet til denne forestillingen. Egil Monn-Iversen var også ivrig etter å få til dette prosjektet, ifølge Borge. Han forteller at dette var etter Prøysens død, men at han ikke husker hva forestillingen het. Etter å ha undersøkt dette nærmere, har jeg funnet ut at det kan ha vært den forestillingen som ble satt opp i 1974 med tittelen *Kjæm du i kveld*.

Borge forteller videre at det var to hovedgrunner til at dette ikke ble noe av. Den ene grunnen var at stoffet var så fragmentert at det ikke egnet seg som utgangspunkt for en spillefilm. Den andre grunnen var at dramatikerforbundet stilt så store krav om vederlag for bruk av tekstene at dette ville blitt altfor dyrt. Dermed ble det ikke flere filmer med utgangspunkt i Prøysen-stoff enn *Trosten*.

Litteratur:

Gunnar Iversen 1988: ”Erik Borge og filmen”, Z, s. 22–27.

Knut Imerslund

Gapatrosten

Leiken går på enga

Grete Nordrå – kanskje er det noen Prøysen-venner som har levd en stund, som aner at de har hørt dette navnet før, og kan knytte det til Prøysen på en eller annen måte. Men de må sannsynligvis grave dypt i minnet, tenke etter og fundere, ja, sette seg ned og riktig gå grundig gjennom sine Prøysen-minner for å hente fram og gjøre det klart for seg hvem hun er.

Men. Røper vi at Grete spilte Gunvor Smikkstugun i filmatiseringen av *Trost i taklampa*, da er det mange av god gammel årgang som får aha-opplevelsen. Ja vel! Jo, henne husker de! *Hun* var det som stakk hodet fram i døråpningen på togvognen og snuste inn

Hedmarks-sommeren helt i starten av filmen, etter at lærer Brekkestøl i Jack Fjeldstads skikkelse hadde fått all oppmerksomheten som dirigent av velkomstkoret, et kor som ikke sang til *hennes*, men til den hjemvendte dikter Lundjordets ære. Lundjordet stiger da også av toget med atskillig mer selvsikkerhet og pondus enn den litt nølende Gunvor i Grete Nordråas skikkelse. Men etter hvert danser Grete Nordrå/Gunvor Smikkstugun mer selvbevisst inn i det hedmarkske høysommerlandskapet med en aura av byfinhet og byarroganse rundt seg, til tonene av Maj Sønstevalds melodi og Prøysens tekst:

”En, to, tre, leiken går på enga,
fir, fem, seks ta dem med i senga,
ballblom, linea og blå forglemmegei.....”

Hun var det som med vekslende hell forsøkte å snurre handelsbetjenten Roy og sveiseren Hjalmar rundt lillefingeren på filmrerretet. *Hun* var det som sønderslått og desillusjonert forlot lokalet etter å ha ertet på seg alt og alle fordi hun forsøkte å lokke flere til byen, og *hun* er det som i siste scene får trøst av en medpassasjer i Alf Prøysens skikkelse.

Til de yngre og helt unge, som fortsatt er litt forvirret og ikke har forstått hva vi snakker om, kan vi si at *Trost i taklampa* ble filmatisert i 1955, og at Erik Borge var regissør. Dessuten kan vi fortelle at de som tror at denne filmen må de bare forsones seg med at de ikke får sett, de tar feil, for den kan kjøpes på Norsk Filminstitutt, innspilt på DVD, for en relativt billig penge. Og dette anbefales hvis man er Prøysen-venn, for dette 50 år gamle filmproduktet kan faktisk nytes med stort utbytte den dag i dag. Og det er ikke minst Grete Nordrås skyld.

Omflakkende

I dag bor Grete Nordrå i Bergen. Dit kom hun i 1982, fordi Ketil Bang Hansen kalte på henne. For tredje gang! Før det hadde hun fristet et omflakkende skuespillerliv. Hun startet karrieren på Folketeateret ved Youngstorget i Oslo, i den salen som Den Norske Opera holder til i i dag. Men så ble Folketeateret nedlagt, og Grete ble ansatt ved Trøndelag Teater. Der ble hun fra 1961 til 1968.

Etter det var hun 2-3 år ved Det Norske Teateret. Så skulle Ketil Bang Hansen starte regionteater i Molde og spurte om Grete ville være med, og det ville hun. I Molde ble hun i 3 år. Så var hun igjen innom Trøndelag Teater en kort periode, før Ketil Bang Hansen igjen slo på tråden og fortalte at han gjerne ville ha Grete med til Stavanger, til Rogaland Teater. Der ble hun i 6 år. Siden 1982 har hun bodd i Bergen, hvor hun har vært ansatt på Den Nationale Scene i 20 år.

Grete forteller at hun har vært heldig på den måten at det har vært bruk for henne, også etter at hun gikk av med pensjon da hun fylte 70 år. Den siste rollen hun hadde på Den Nationale Scene, var i teaterstykket bygd på Lars von Trier/Thomas Vinterbergs film *Festen* (1998) i slutten av 1990-årene. Dessuten spilte hun moren i Eva Isaksens film *Mors Elling* (2003), bygd på manus av Ingvar Ambjørnsen.

Blåkløkkevikua 2005

Under Blåkløkkevikua på Ringsaker sommeren 2005 ble Grete Nordrå behørig presentert under åpningen i Teskjekjerringteatret. Da kunne alle de tilstedeværende konstatere at Grete Nordrå fortsatt hadde atskillig av den trippende lettheten i kroppen og det vennlig innbydende smilet om munnen som da hun framstilte Gunvor Smikkstugun på film for 50 år siden. Nærmest naturstridig virker det når hun påstår at hun er født i 1924, og at hun altså er 81 år! Hun var bare 10 år yngre enn Prøysen. Noe av årsaken til at det virker uforståelig at hun er så gammel, er at hun fortsatt har atskillig av den leende frektheten, det pågangsmotet og humøret som preger Gunvor Smikkstugun, slik Prøysen har formet henne.

Når jeg får Grete Nordrå på tomannshånd, er det første spørsmålet jeg stiller henne hvor hun selv har vokst opp.

- I Asker.

- Så du vokste opp i den bygda som også Prøysen bodde en god stund?
- Ja, og så var jeg så heldig at Nils Johan Rud, som jo var her oppe fra Hedmarken, han giftet seg med min tante og bosatte seg i Asker. Så han har jo bidratt aktivt til at jeg tidlig ble kjent med Prøysen og det han skrev. Hver jul fikk jeg en ny Prøysen-bok av ham.
- Jaha?
- I hvert fall hvert år han kom med en ny bok. Alle stubbene leste jeg jo når de kom, og Borghild Ruds tegninger fikk jeg kjøpt billig, så hennes tegninger har jeg hatt hengende på veggen siden oppveksten.
- Prøysen var på ingen måte ukjent for deg altså da du fikk tilbudet om å spille Gunvor?
- Nei-nei! Og det var jo også noe av årsaken til at det var forholdsvis lett for meg å ta hedmarksdialekten også. Dessuten var det også enkelte ting i Asker-dialekten som jeg kunne ta med meg i Guvor-rollen. Det hadde vært verre om jeg hadde vært bergenser. Eller trønder.
- Og så var jeg nyutklekket skuespiller på den tiden jeg fikk rollen i *Trosten*, fortsetter Grete. Jeg var ferdig med elevskolen.
- Når da, lurer jeg på.
- Jeg begynte på Folketeatret i 1952, og denne elevskolen varte i tre år. Jeg fikk fort noen roller på Folketeatret, spilte litt barneteater også, og fungerte i noen tilfeller som instruktør for skoleteateroppsetninger.
- Hadde du lest *Trost i taklampa* da du fikk tilbud om rollen som Gunvor?
- Å ja da. Jeg hadde fått også den boka av min onkel, jeg vet du, sier Grete.
- Ja vel. Men hvordan gikk det for seg da du fikk rollen? Hva var det som helt konkret skjedde?

Jack Fjeldstad

- Det kan jeg faktisk ikke si helt sikkert, ettersom ting skjedde litt bak min rygg. Men jeg tror at Jack Fjeldstad kanskje tipset en eller annen om meg. *Trosten* ble jo spilt på Det Norske Teatret. Stykket hadde premiere i februar 1952 og ble spilt 208 ganger for fulle hus. Det var kanskje et år etter at stykket var ferdig spilt i denne omgang at det ble bestemt at det skulle lages film av *Trosten*, og da tror jeg de vurderte det slik at Siri Rom, som hadde spilt Gunvor Smikkstugun på Det Norske Teatret, var litt for gammel. Hun hadde kanskje lagt seg ut litt, og..... Hun var flott på scenen, men det blir litt annerledes på film.
- Det var ikke noen audition den gangen, fortsetter Grete, dvs. at man skulle avlegge prøver og slikt. Det ble vel snakket litt i kulissene, og jeg tror at Jack Fjeldstad....tror....ja jeg har jo aldri spurt ham, men jeg er temmelig sikker på at han tipset instruktøren. Om vi prøvofilmet, husker jeg faktisk ikke, men plutselig var rollen min.
- Så ble vi sendt på landet, sier Grete videre, til Ekern i Ottestad, sammen med Pål Bang Hansen, for liksom å få inn tonen, da. Pål spilte Arne i filmen. Vi bodde der en uke. Det var jo nesten utrolig, ler Grete. Pål var jo bare en liten gutt.

Så diskuterer vi litt hvor gammel Pål Bang Hansen er, og blir enige om at han kan være omkring de 70. Han var i hvert fall mye yngre enn Grete. Jeg har funnet ut etterpå at han er født i 1937, og altså mangler to år på å være 70.

Erik Borge

- Hvem var regissør for filmen, spør jeg.
- Det var Erik Borge, sier Grete. Han fylte også 80 år i fjor, og det ble feiret ganske grundig. Jeg var invitert, men dessverre hadde jeg ikke anledning. Jeg tror det var den første filmoppgaven hans på ordentlig. Jeg syntes han var veldig flink, og jeg beundret ham voldsomt. I det hele tatt hadde jeg en fantastisk fin tid under innspillingen av denne filmen. Jeg var helt ukjent med film på forhånd.
- Hvor var det filminnspillingen foregikk?
- Ja, der kommer et spørsmål jeg har ventet på, men det husker jeg altså ikke, sier Grete.
- Nei vel, sier jeg og ler. Det var ikke her på Hedmarken?
- Nei, men vi var ved Prøysenstua og så oss om, men om vi filmet utenfor der....eller....jeg husker ei lita stue og en svær, flott bakke, men jeg har jo ikke vært ved Prøysenstua under

mitt besøk på disse traktene nå, så jeg vet ikke. Dette gjelder jo bare de utvendige opptakene, for alle innendørsopptakene ble gjort på Jar, naturligvis. Scenene på butikken, for eksempel. Men vi hadde jo mange utendørsopptak, og det må da være noen som vet hvor vi var, men jeg kan ikke huske det.

- Kanskje jeg skulle snakke litt med Borge?

- Han vet sikkert mer enn meg om dette, sier Grete. Han har sikkert notater om alt dette. Jeg husker blomsterenga, og jeg husker blåklokkene. De var der.

- Det var i 1955 at filmen hadde premiere, men dere spilte den inn året før?

- Ja. Å jada. Klipping og slikt noe tok mye tid. Men vi brukte ikke noe mer enn sommeren på opptakene. 3-4 eller 4-5 uker. Og så *litt* utover høsten, husker jeg.

- Og hvem var det du spilte mot da. Det var Jack Fjeldstad. Han var....?

-læreren, sier Grete.

- Brekkestøl?

- Ja. Det var han som tok imot og dirigerte sangkoret når Lundjordet kom av toget. Men Lundjordet, hva het han da? Han var en voksen skuespiller som jeg aldri hadde truffet før. Han var egentlig av den gamle skolen, litt denne typen her, sier Grete og forsøker å sette ut brystet og se myndig ut.

- Han spilte bare seg sjøl, han da kanskje sier jeg, og ler.

Vi blir enige om at jeg skal finne ut hva han het senere. Det har jeg gjort, og han het Martin Gisti. Ellers spilte William Nyrén Hjalmar, handelsbetjenten Roy ble spilt av Roy Bjørnstad, Eva Snekkersveen ble spilt av Lillemor Hoel.

Jeg forteller Grete at jeg har en videokassett med filmen, og da forteller hun at hun burde ha sett den før hun dro til Blåklukkevikua, men at hun ikke våget. Hun forteller også at hun følte at hun fikk den lille snutten hun fikk se på Prøysenhuset under åpningen av Blåklukkevikua midt i fleisen, som hun sier.

- Du fikk nå i hvert fall se at du har vært ung og vakker, sier jeg.

- Nå var jeg faktisk ikke så ung lenger da jeg spilte i *Trosten*. Jeg var faktisk 30 år den gangen.

- Ja, sier jeg etter litt rask hoderegning. Men du så kanskje litt yngre ut enn du var?

- Ja, og så var jeg vel ganske naiv, egentlig, sier Grete.

- Du var jo liten og lett og nett, den gangen som nå, sier jeg.

- Ja, det var jeg jo.

Prøysen

- Traff du noen gang Prøysen i forbindelse med innspillingen av filmen, spør jeg.

- Ja, du kan da skjønne det. Han var med og pratet med oss. Jeg husker ikke akkurat hvor vi treftes. Han var jo dessuten med i den siste scenen, som du sikkert husker. Han måtte jo signere, akkurat som Alfred Hitchcock gjorde.

- Men var han med under hele innspillingen?

- Nei da, han ville ikke det. Han ville ikke forstyrre. Men han var med når han skulle intervjues, og når det skulle tas bilder. Det var jo på en måte en sensasjon, denne filminnspillingen. Det er vanskelig å forstå i dag hvor mye oppmerksomhet den fikk. Jeg har gjemt en del utlipp som viser hvor stort dette var.

- Det var vel også stort for deg også da å få denne rollen?

- Du kan skjønne det var det, sier Grete med ettertrykk. Jeg visste jo ikke helt hva dette innebar, men jeg tenkte at dette skal jeg klare.

Vi snakker litt fram og tilbake om filmen. Jeg sier at jeg synes den kan sees fortsatt, og at det for eksempel er mye god sommerstemning i den som kan nytes også i dag, selv om den er i sort-hvitt. Grete forteller at hun sist så den for et par år siden, og hun sier at den kanskje er litt naiv. Dessuten sier hun at hun husker at hun tenkte at man kanskje bør kjenne litt til historien i romanen for å få fullt utbytte av den.

- Det er jo en veldig god historie, men de klippet litt brått, og forklarte ikke så mye, sier hun. Og filmen fikk jo kjempekritikker! Jeg har klippet ut en hel del av det som ble skrevet om den, og det var voldsomt mye positivt om miljøskildringen og alt det andre. Egentlig er jeg litt forundret over at ikke noen tar fatt i dette stoffet på ny, så populær som Prøysen er i dag. Den

gangen var det vel først og fremst folk på Østlandet som satte Prøysen høyt, men nå er han i høyeste grad nasjonal.

Vi diskuterer dette litt og blir enige om at han må ha hatt nasjonal appell allerede da *Trost i taklampe* kom ut i 1950, så mange eksemplarer som ble solgt.

- Men tilbake til Prøysen, sier jeg, hvilket inntrykk fikk du av ham de gangene du hadde kontakt med ham under innspillingen?

- Snill, koselig, blid, velmenende, sier Grete med ettertrykk. Jeg har bare godt å si om ham. Det kan hende han hadde bestemt seg for bare å vise de gode sidene overfor oss, men han *var* slik som alle sier at han var, og som du også merker i visene, og i det øvrige han har skrevet. Jeg har vært en del rundt i forskjellige sammenhenger, på turneer, og noen ganger skulle vi underholde for de gamle, og jeg brukte Prøysen-stubber til opplesning. De gikk alltid rett hjem. Mange av de menneskene han skriver om, oppfører seg merkelig, og man tenker at herre gud så dumme de er, men man blir glad i dem likevel.

- Ja, det er riktig det der, at han utleverer menneskene mange ganger i stubbene sine, sier jeg, men til den gode, ikke til den onde latteren.

Gapatrosten

- Men, fortsetter jeg. Reflekterte du noe over den skikkelsen du skulle framstille i filmen, Gunvor Smikkstugun, eller ”gapatrosten”, og hvordan hun skulle utformes? Hun er jo ikke noen enkel skikkelse egentlig?

- Nei. Jeg hadde vel ikke akkurat satt meg så veldig godt inn i den situasjonen hun er i når hun vender tilbake til hjembygda. Husmannsplassen i forhold til de rike, og det der. Men vi snakket jo sammen, instruktøren, og de andre som var med. Og jeg mener, jeg var jo ikke dummere enn at jeg skjønnte hva det handlet om.

- Nei.

- Men. Jeg har jo fått høre i de senere årene at Prøysen-filmene var for *snill*, sier Grete med ettertrykk. At Prøysen egentlig var mye jævligere i romanen enn måten stoffet blir presentert på i filmen. At han var farligere. Så vi var vel kanskje litt ufarlige, da. Men det *var* en liten opprører i Gunvor, og kanskje ikke så liten heller. Men hva kunne en jentunge gjøre i den situasjon hun var i? Og hun fikk jo heller ikke noen med seg til byen.

- Dette med å gjøre opprør mot romantiseringen av livet på landet, det har ikke du hatt noen kontakt med i ditt eget liv? Du vokste opp i Asker, og det var på landet den gangen?

- Ja, men jeg vokste opp i et fabrikkstrøk. Kristiania Staniol- og Kapsel’ n”, som vi kalte den. Den lå ved Bondi-vannet, som er stasjonen etter Asker stasjon. Alle de som jeg gikk på skolen sammen med, hadde foreldre som jobbet på fabrikk. Enten det, eller så var de på bedehuset, eller så var de kjøpmenn. Jeg kjente også til at det fantes et par småbrukere i omegnen, og en svær bondegård.

- Så dere på dere selv som bymennesker?

- Nei, vi så på oss selv som bydemennesker.

Tilhørte ”de andre”

Så forteller Grete at hennes far ikke arbeidet på ”Kapsel’ n”, og at hennes familie liksom tilhørte ”de andre”. Faren hadde agentur og reiste inn til Oslo hver dag.

- Så du tilhørte på en måte borgerskapet og ikke arbeiderklassen i bygda?
- Ja, sier Grete. Jeg husker jeg sto og gråt på en 1. mai – nei, dette er sterkt!! utbryter hun – fordi da gikk jo klassen i toget, og jeg husker det sto på en plakat: ”Vi vil ha penger og ikke matlapper”. Jeg ville egentlig ned til de andre, men jeg fikk ikke lov å gå i tog. Jeg var jo ikke gammel da, men – skillet var der. Veldig. Enda vi var ikke noen overklasse, vi. Min bestefar var baker i bygda. Riktignok hadde vi et stort hus. Så det var et kjempeskillen på den måten.
- Tenkte du på det da du spilte inn denne filmen at Gunvor tilhørte den andre siden? Også da hun dro til byen, så jobbet hun jo i industrien?
- Jeg bestemte meg egentlig tidlig for at jeg skulle holde med venninnene mine, de som kom fra industriarbeiderfamiliene. Der skulle jeg være. Gunvor var en av dem som lignet på venninnene mine. Så jeg holdt med henne. Dette var kanskje ikke så bevisst politisk, men det hadde å gjøre med det jeg hadde opplevd som barn.
- Men--, legger Grete til etter å ha tenkt seg litt om, det var vel kanskje ikke så mye dette vi spilte på egentlig. Det skulle være mye humor, det skulle være gøy.
- Ja, og filmen spiller også mye på andre motiver enn det rent sosiale, sier jeg. Slik jeg husker den, spiller den – som så mye annen kunst – atskillig på dette å *vende tilbake*. Gunvor har vært ute i verden, hun vender tilbake til sine egne etter å ha erfart noe, opplevde noe, og hun har tjent sine egne penger. Hun kommer som et vindpust fra den store verden hvor det finnes solbadolje, permanent, nylonstrømper og grammofon!
- Ja, sier Grete og ler. Hun hadde kanskje blitt litt opphengt i de ytre tingene, og hun hadde egentlig ikke så mye å tilby. Hva var det for slags framtid å begynne på en fabrikk og bo på en liten hybel? Men selvfølgelig, bare det å komme seg ut, bort, vekk!
- Og å være en som har vært ute, og som vender tilbake!
- Hun fikk jo også juling, da. Til slutt, sier Grete.
- Ja, sier jeg, og litt av den julingen hadde hun kanskje fortjent, for hun var jo ikke solidarisk med sine egne?
- Nei da. Hun syntes de var dumme, som ikke ville bli med henne. Det var da så mye morsommere i byen. Grete tenker seg litt om, og så fortsetter hun:
- I den livsfasen jeg var i den gangen, jeg hadde så vidt fylt tredve, og hadde opplevd både landsbygda ute i Asker og teaterlivet i byen, jeg hadde atskillig sympati med Gunvors prosjekt. Jeg syntes for så vidt det var fint å være på landet jeg, men..., ler Grete. Men å være husmann og stå i potetåkeren og være helt uten framtid på den måten, det var ikke attraktivt for ei ung jente. Så jeg forsto Gunvor på den måten altså, sier hun.
- Tror jeg da, sier hun etter å ha tenkt seg enda mer om.
- Og så blir man jo ofte glad i de skikkelsene man lager, sier hun videre. Det gjør man på teateret også. Selv de personene som ikke har de beste karakteregenskapene.
- Man må vel på en eller annen måte forsøke å *forstå* de skikkelsene man skal framstille, hvis det skal bli god skuespillkunst, sier jeg.
- Ja, sier Grete.

Slapp alt tøvet

- Denne rollen gjorde deg vel kjent som kunstner på en måte som du ikke var på forhånd, sier jeg.
- Ja, det er riktig. Jeg var nok lite kjent før jeg fikk denne rollen.
- Hvilke konsekvenser fikk det for din fortsatte karriere?
- Blant annet fikk jeg tilbud om å spille revy. På Chat Noir. Men jeg hadde allerede begynt å spille teater, og ville ikke satse på revy.
- Du fortsatte på Folketeatret?
- Ja, og fikk roller i oppsetninger der. Men jeg vet ikke..., sier Grete og nøler litt. Kjendiseri av den typen vi har i dag, fantes jo ikke den gangen. Heldigvis, sier hun. Jeg slapp alt dette tøvet. Det var jo noen som kjente meg igjen, og det var bare hyggelig, men ikke noe mer. Nei da! Nå er mange stjerne i 14-årsalderen, bare de har sunget en sang og fått vist seg fram. I filmen er det heller ikke snakk om dristige scener, som det ofte er i dag. Vi er normale voksne mennesker. Det er mange ting man tar som en selvfølge i dag, som vi ikke hadde begynt på enda.

- På den måten kan man kanskje være fristet til å romantisere den tida for vel 50 år siden litt?
- Ja, det blir kanskje litt slik.
- Traff du Prøysen noen gang etter denne filminnspillingen, senere i karrieren?
- Nei, det tror jeg faktisk ikke, sier Grete, som for alltid vil være den som dukker opp i minnet når Gunvor Smikkstugun kommer på tale..

Knut Imerslund

Tenera på Smikkstad

Detektivarbeidet

For en tid tilbake satt jeg en dag med datamaskinen og søkte på Alf Prøysen i Nasjonalbibliotekets database "Bibsys", og til min store forundring dukket det opp en bok av Alf Prøysen fra 1952 som for meg var totalt ukjent. Bokens tittel var *Tenera på Smikkstad*, novelle av Alf Prøysen, med original-litografier av Hans Andersen, trykt i Oslo og utgitt av forlaget Norsk jord. Som en notis stod det at boken er utført som elevarbeid ved Statens håndverks- og kunstindustriskole av Hans Andersen.

Det første jeg hadde gjort, hvis det var mulig, var å oppsøke Nasjonalbiblioteket i Oslo for å undersøke boken nærmere, men det lot seg ikke gjøre fordi biblioteket var stengt for publikum helt til midten av august p.g.a. oppussing. Det jeg da gjorde de påfølgende dagene, var å undersøke om boken fantes i noen andre bibliotek, og om hvor novellen stammet fra. Svaret på det første spørsmålet var jeg ganske sikker på, og det stemte. Jeg fant ikke boken i noen andre bibliotek. Når det gjaldt spørsmålet om hvor novellen stammet fra, regnet jeg i utgangspunktet med to løsninger. Enten er det et opptrykk av en tidligere publisert novelle, eller så er det et førstetrykk. Jeg ble fort klar over at novellen ikke var trykt i noen av Prøysens bøker med noveller og stubber. Ikke kunne jeg finne den i *Arbeidermagasinet* eller i noen andre tidsskrifter som jeg kjente til. Dette begynte å bli svært spennende for en Prøysen-samler. Alle storsamlere (jeg får kalle meg det når det gjelder Prøysen) jakter alltid på å finne upubliserte ting av forfatteren.

Den eneste som kunne hjelpe meg nå var Hans Andersen. Navnet var jo ikke spesielt uvanlig, så dette virket litt vanskelig. Jeg bestemte meg for å ringe til en annen kunstner som hadde gått på samme skole som Hans Andersen. Som sagt så gjort, jeg ringte kunstneren Arne Løvstad på Moelv og det var tydeligvis rette mann å ringe til, for han kjente godt til Hans Andersen. Han kunne fortelle at Hans kom fra Veldre, og at han hadde arbeidet i et større reklamebyrå i Oslo. Løvstad oppga navnet på en mann som hadde arbeidet sammen med Hans Andersen, og ved hjelp av denne personen kom jeg til slutt i kontakt med Hans.

Hans Andersen

Jeg sitter i den koselige stuen til Hans på Tonsenhagen i Oslo. På en av veggene ser jeg en del fargeglade akvareller som Hans har laget, og på en annen et fint tegnet selvportrett. Jeg spør Hans om vi ikke kan starte med hvor han kommer fra. Han forteller at han vokste opp som yngst av 10 søsken på husmannsplassen Ødelehnstuen på Åshøgda i Veldre. Mor til Hans var medlem i noe som het Rudshøgda Kvinneforening, som var et kooperativt lag. Her var også Julie Prøysen medlem. Han mener å huske at moren hans var kasserer og at Julie hadde et av de andre vervene.

Men så hadde det seg slik at mor til Hans var mørkredd, og derfor måtte han følge mor fram og tilbake fra møtene. Han var ikke stort mer enn 8 år når han begynte med dette. Og dermed ble han en lydlig tilhører på møtene. Det var mye sang på disse møtene, og her treffer han Alf Prøysen for første gang. Hans mener at Alf da arbeidet på gården Nordre Løken som sveiser.

Til ett av disse møtene kom Alf for å underholde damene. Han ankom kvinneforeningen i arbeidsklærne og underholdt med gitarspill og sang.

- Jeg mener han sang lokale revyviser som han selv hadde laget, men han gjorde ikke noe spesielt inntrykk på meg, forteller Hans.

En av illustrasjonene til *Tenera på Smikkstad*.

Noe av det han husker best, er at enkelte av damene syntes Prøysen lukta vel mye fjøs. Det neste møtet med Prøysen fant sted rett før krigen og skjedde via en plakat. Prøysen hadde tegnet en plakat til et lokalt skirenn, og denne plakaten gjorde inntrykk på en gutt som var svært interessert i tegning. Hans forteller at han syntes tegningen var svært fint utført med enkle streker uten noen form for skyggelegging. Prøysen hadde tegnet et champagneglass med en svært lettkledd dame oppi. Men motivet hadde kanskje ikke så mye med skirenn å gjøre.

Etter at Hans var ferdig med skolen, arbeidet han 5 år som gårdsarbeider, inntil han høsten 1945 begynte på Ringsaker Folkehøyskole. Etter avsluttet folkehøyskole møter han i september 1946 til militærtjeneste på Heistadmoen. Her blir han i 6 måneder og drar deretter ut med første kontingent av Tysklandsbrigaden. Han er tilbake fra Tyskland i månedsskiftet august/september 1947. Da begynner han som skogsarbeider sammen med faren sin og to brødre. De arbeider på gården Hjelmstad for Johannes Hjelmstad. Og her har Hans sitt neste møte med Alf Prøysen. Etter arbeidstid kommer Alf Prøysen en dag og underholder arbeiderne på gården. Hans forteller at ettersom han erindrer, var det bare mannfolk til stede, og blant disse var også far til Alf Prøysen.

Kunstnerisk bane

Etter 1 år som skogsarbeider har Hans tjent seg opp såpass mye penger at han kan søke om opptak på Statens håndverks- og kunstindustriskole. Hans får plass og begynner i klasse for Bok og Bind høsten 1948. En dag denne høsten han har begynt på skolen, treffer han tilfeldigvis Alf Prøysen på Karl Johans gate. Prøysen sier at han syntes det er svært hyggelig og morsomt at Hans har klart å bryte ut fra bygda som han selv, og at han har begynt på en kunstnerisk bane. Under samtalen spør Prøysen om Hans trenger noen penger. Hans kan ikke unnså at han har ganske smått med penger som ung elev fra landet. Han får ingen penger fra Prøysen der og da, men ikke lenge etter kommer Alf opp på skolen til Hans med 100 kroner i en konvolutt. Hans forteller at han ikke er sikker på om det var et lån eller ikke. Men han betalte det aldri tilbake. En god stund senere får Hans beskjed om at det ligger en ny konvolutt til ham i skolens sekretariat. Nok en gang er det Prøysen som har sendt ham penger. Det ligger også beskjed til ham om at han ikke må fortelle til noen at han har mottatt penger fra Prøysen.

Nå går det noen år før han treffer Prøysen igjen. En venn av Hans har invitert ham med på en underholdningsaften Alf Prøysen avholder på Kolbotn utenfor Oslo. Etter at underholdningen er slutt spør Prøysen om Hans vil sitte på med ham i drosje inn til byen. Til å begynne med er Prøysen stille og tenksom, som om han tenker igjennom opptredenen han har gjort. Men etter en stund kvikner han til. Han forteller til Hans at han en god stund har tenkt at han vil lage en vise om gardsbikkja. Du vet vi to har klart å slippe fri, men friheten til bikkja er ikke større enn lenkja rekk. Her må det skytes inn at det tok lang tid før han lagde en vise med dette motivet. Til musikalversjonen av "Trost i taklampa" i 1963 lager Prøysen visa "Bikkjelenkje".

Nå er vi kommet til januar 1952 og Hans skal levere et elevarbeid. Han velger et kapittel fra *Trost i taklampa* og tar seg nok noen friheter uten å spørre Prøysen. Han gir den tittelen *Tenera på Smikkstad* og kaller det for en novelle. Det var altså ingen ukjent novelle men en ung kunstner som har spilt oss et lite puss. Boken er en liten trykksak med flotte illustrasjoner utført av Hans. Opplaget er antageligvis ikke større enn 10 eksemplarer. Så denne boken er av største sjeldenhet, og Hans er den første som har illustrert noe fra *Trost i*

taklampa. Før vi går videre, forteller jeg at Arne Løvstad skrøt mye av han og spør om han mottok noe skryt fra andre kunstnere. Han vrir seg litt i stolen og har ikke særlig lyst å snakke om dette. Men jeg får ut av ham at Henrik Sørensen skrøt veldig av hestene som Hans tegnet, noe som overlæreren på skolen stadig minnet ham om.

Trost i taklampa

I februar 1952 er det klart for teateroppsetningen av *Trost i taklampa*, og Hans har sikret seg billetter til premieren. Han forteller at Prøysen satt på scenekanten og spilte gitar og sang under forestillingen, og han kunne tydelig se at Prøysen skalv på hendene og var nervøs. I pausen kom Prøysen bort til Hans og spurte om han syntes de hadde fått til tegningen av miljøet. Og det syntes Hans de hadde fått veldig fint til.

Etter at Hans var ferdig på skolen, begynte han som tegner i reklamebyrået Høydahl Ohme, som på den tid bestod av 25 tegnere og var landets største reklamebyrå. Prøysen hadde for øvrig flere bekjente der. Thorbjørn Egner arbeidet der en tid og Jukon Gjølseth var også knyttet til byrået som konsulent.

Etter dette traff Hans Prøysen kun noen få ganger tilfeldig på gaten i Oslo. Et par ganger drakk de kaffe sammen på kafé Astra, men Prøysen virket veldig travel og møtene ble ikke lange. Siste gang de møttes kom Prøysen rett fra en undersøkelse på Rikshospitalet og det må ha vært en gang på siste del av sekstitallet.

Her slutter mitt besøk hos Hans, som opprinnelig var ment som en oppklaring av hvordan *Tenerea på Smikkstad* var blitt til, men som endte med en for meg veldig hyggelig samtale om Prøysen.

Per Kristian Guntvedt

To Prøysen CD-er

De to CD-ene med Prøysen-stoff som her skal presenteres, er temmelig ulike. Karin Andreassens og Arild Sandbakkens prosjekt, *Prøysen som romanse*, har vi omtalt i *PrøysenVennen* tidligere (i nr. 2, desember 2003). Det startet for et par år siden på et julemøte i styret i Prøysens Venner hvor Karin og Arild mer eller mindre tilfeldigvis musiserte litt sammen. Så ble det konserter, og det ble flere konserter, og så er det altså blitt CD.

Karin er skolert i klassisk sang, og på denne CDen viser hun seg fram med all sin stemmeprakt, på en måte som ikke er så vanlig når en synger viser. Karin og Arild har da også plukket fram Prøysen-nummer som tåler en mer romansepreget framføring, slik som "Trass-visa hennes Tora", "Lomnæsvisa", "Slipsteinsvæilsen", "Evig sammarstid", "To vugger" og flere andre. Arild Sandbakken spiller klaver til, og han har dessuten komponert musikken til seks av sangene på CDen.

Karakteristisk for måten Karin og Arild framfører sangene på, er at de får maksimalt ut av det *melodiske* stoffet. Arild Sandbakkens klaverakkompagnement byr på velkjente harmonier, og Karins sang følger melodilinjene i musikken. Dette klarer hun å kombinere med et nyansert uttrykk. Det merker en særlig der hvor sangene har et dramatisk-tragisk tekstinhold. Men Karin får også godt fram det lyriske stemningsinnholdet i flere av sangene. Karins og Arilds måte å framføre Prøysen på er neppe særlig kontroversiell, bortsett kanskje fra at noen vil synes at det er en dyster Prøysen vi møter i flere av de sangene de bruker. Men Prøysen var slettes ikke bare moromann og humorist.

Når Jørns Simen Øverli ga ut sin første Prøysen-plate i 1992, var han derimot svært kontroversiell, på en måte som gjorde at han knapt våget seg opp til Hedmarken på flere år etterpå. Også når det gjelder Prøysen, finnes det museumsvoktere som skal ha Prøysen-visene framført akkurat slik Prøysen selv gjorde det. Dermed basta! Det prisverdige ved Øverlis prosjekt den gangen, var at han fikk fram nye sider ved Prøysens viser, på en måte som vi

gjærne tåler mer av. For eksempel kom *tekstene* virkelig til sin rett i hans versjoner. Skal Prøysen evig og alltid framføres på samme vis, uten forandring og fornyende vinklinger, vil han ganske snart være gjemt og glemt.

Denne gangen har Øverli hentet fram lite kjente Prøysen-viser herfra og derfra. *Prøysenvisene som forsvant* heter CDen. De fleste visene har han funnet i NRKs arkiver, noen i opptak av et program som het ”Dans på sletta”, noen fra ”Søndagsposten” og noen i musikalversjonen av *Trost i taklampa*. Ei av visene er tidligere bare gitt ut på plate, og ei stammer fra filmversjonen av *Trost i taklampa*. Øverli påstår – og ingen som kjenner Prøysen godt vil tvile på at det er sant – at Prøysen skrev over 100 viser som ikke er tatt med i *Samlede viser og vers* i tre bind. Prøysen var meget sjenerøs med sitt talent, og tok seg selv svært lite høytidelig, også som dikter. Han sto til tjeneste når han ble spurt.

Øverli får neppe gjennomgå denne gang som han fikk for den forrige plata. Det henger blant annet sammen med den oppdragende virkning den forrige plata hans har hatt. For det melodiske er like lite framtreddende denne gangen som forrige gang. Noen ganger hvisker han fram teksten, noen ganger roper han den fram, noen ganger snakker han den fram og noen ganger synger han, hele tida med en imponerende energi og vilje til uttrykk. Er du i nærheten, så *må* du bare høre.

Men det skyldes også musikerne han har fått med seg, som er utrolig dyktige. Det som slår en når en lytter til denne CDen, er hvor godt saksofonisten (Rolf-Erik Nystrøm) og pianisten (Helge Lien) må kunne tekstene. De bidrar nemlig på imponerende vis til utformingen av *fortellingene* i tekstene med de musikalske kommentarene på sine respektive instrumenter. Samtidig får det hele et jazzinspirert preg som kler mange av visene godt.

I disse dager turnerer Øverli og hans musikere land og strand rundt med *Prøysenvisene som forsvant*. Da legger nok Øverli inn flere samtaler med Prøysen (i opptak) enn de som har fått plass på CDen. Dette er ganske fikst gjort, og gir en helt autentisk ”live”-opplevelse av Prøysen, 35 år etter hans død.

Knut Imerslund

Biografiske notiser

1948. Ekteskap og forlagskontrakt

På turné

Alf Prøysen opptreer stadig i Kringkastningen og allerede 2. januar medvirker han i et underholdningsprogram sammen med Lydia Opphøien og Arild Berggren. I midten av januar melder *Asker og Bærums Budstikke* at Prøysen skal til Tyskland med det aller første. Dette er andre gangen han er engasjert av Velferdskontoret og skal dra fra forlegning til forlegning for å delta i kamerataftener og få fart i allsangen. Nå skal han være borte i 3 uker. Første gangen han dro til Tyskland, var det bare for 10 dager.

I midten av februar er han tilbake fra Tyskland og foretar lakkplateopptak av ”Musevisa” i Kringkastningen. Litt senere i februar drar han ut på en liten turné i hjemtraktene. Den første opptreden er torsdag 26. februar på Folkets Hus i Moelv hvor han opptreer sammen med Moelv Musikkforening. *Ringsaker Blad* skriver etter forestillingen: ”Moelv Blindeforenings aftenunderholdning med Alf Prøysen og Moelv Musikkforening ble en enestående suksess. Publikum strømmet til på en faretruende måte. Alle som overhodet kunne komme innom dørene presset seg inn, og enda var det innpå et par hundre som måtte gå igjen. Prøysen tok publikum med storm, og blindeforeningen var naturligvis begeistret over det gode økonomiske resultat. Dette ble for øvrig ikke mindre av at Prøysen opptrådte gratis”. Avisens reporter var for øvrig ikke helt fornøyd med publikum, for på slutten av referatet kan vi lese: ”Det eneste mørke punkt under forestillingen torsdag var det en del av publikum som stod for. Vi får håpe at alle en annen gang kan styre tobakkshungeren sin når en sanger opptreer, særlig når de gjentatte ganger blir oppfordret til ikke å røke. Dette var for vanskelig denne gang”.

Dagen etter opptrer Prøysen for pasientene på Ringsaker sykehus, og på kvelden har han to opptredener i Folkets Hus i Brumunddal. Her er det Brumunddal Arbeiderlag som står som arrangør. På lørdagskvelden har han to opptredener, den første er for Ring Idrettslag som arrangerer aftenunderholdning på Nordvang, og når han er ferdig der, drar han til Moelv hvor han underholder for Moelv Kooperative som feirer sitt 25-års jubileum. Under festen gikk imidlertid lyset, men festen fortsatte like godt med noen lamper og talglys her og der – og Alf Prøysen hadde hele forsamlingen med seg fra første stund. Han fortalte skrøner, sang viser og hadde en stor kveld. Den fullpakkede salen ville simpelthen ikke slippe ham ned fra scenen igjen. Festen fortsatte videre med bevertning og dans utover kvelden og natten. Og klokken tre på natten gikk Prøysen igjen på podiet og ga til beste en rekke nummer under like stort bifall som tidligere på kvelden.

Den påfølgende uken har han en rekke opptredener i distriktet. I *Hamar Arbeiderblad* for 5. mars 1948 presenterer avisen en del personer som vil komme med stoff i de kommende måneder. Og forunderlig nok opplyses det i denne sammenheng følgende: Alf Prøysen, den kjente visedikter, sanger og skribent fra Ringsaker vil skrive småstubber av og til i vår avis. Men etter å ha gjennomgått avisen finner vi dessverre ingen bidrag.

Oversetteren

På oppdrag for Skandinavisk Kulturforlag (Anders Kjær & Co) er han på denne tiden også opptatt med å oversette romanen *Berget åpner seg* av Hans Hergin. Dette er Prøysens første store oppdrag som oversetter, en type arbeid som det skulle bli mye av utover i femtiårene. Han har opprinnelig en avtale med forlaget om at det i tillegg til oversettelsen skal gi ut Prøysens barneviser.

Senere på våren drar han på ny ut på oppdrag for Forsvarets Velferdstjeneste. Denne gangen går turen til Nord-Norge, hvor han skal underholde for forsvarets avdelinger i Troms og Finnmark. Hele våren og sommeren er han en hyppig gjest i barnetimen og i underholdningsprogram i Kringkastingen.

Alf Prøysen gifter seg med Else Storhaug hos Byfogden i Oslo 30. juli. Forlovere er Reidar Friis Bull og hans kone Eline. Reidar, som er noen år eldre enn Alf, er jurist og er på den tiden byråsjef i Justisdepartementet. For øvrig kan det nevnes at Reidar er bror til Brynjulf og Trygve Bull, tre brødre som alle utmerker seg i Norge etter krigen. Brynjulf Bull var ordfører i Oslo i mange år, og Trygve var lektor i lærerutdanningen, forfatter og profilert politiker blant annet som stortingsmann i årene 1958-64.

Utover sommeren opptrer han i parkene rundt omkring i Oslo. Det er Parkvesenet som arrangerer kulturkvelder og Prøysen deltar sammen med Arne Paasche Aasen, Astrid Helseth og Robert Levin i en serie som heter ”Dikt og toner under parkens kroner”. Disse arrangementene er svært populære og de trekker mange mennesker til parkene. Prøysen er også med på noen kulturkvelder med bydelsprogram. I midten av august drar han til Gjøvik for å være med på det store utendørsarrangementet i forbindelse med Gjøvik-dagen. Men hele arrangementet må avlyses på grunn av et voldsomt regnvær. Men på kvelden er han med på flere andre tilstelninger hvor han og Andreas Aabel står for undreholdningen. Aabel er en kjent teater- og revyskuespiller, sønn av Hauk Aabel og bror til Per. Dessverre dør Andreas Aabel senere på året i forbindelse med et influensautbrudd.

Flere plater

I september går Prøysen i Columbias platestudio og spiller inn flere plater, deriblant ”Husmannspolka”, ”På Hamar med slakt” og ”Lillebrors vise”, og når disse platene slippes ut på markedet, når interessen for Prøysen nye høyder. Det er snart gått et år siden Anders Kjær lovet å gi ut barnevisene, men ingen ting er skjedd. Alf og Else har flyttet til Nittedal og behovet for mer stabile inntekter er større. Det er derfor viktig å få gitt ut en visesamling før jul. Prøysen har levert oversettelsen av *Berget åpner seg* som avtalt, mens Kjær ikke holder sin del av avtalen om utgivelse av barnevisene. Han ringer og maser men ingen ting skjer, og dermed bryter samarbeidet med Anders Kjær fullstendig sammen.

En sterkt presset Prøysen sender så følgende brev:

Herr Anders Kjær!

Nå har jeg snakket med Finn Ludt og han er også svært missfornøyd med at det tar så lang tid før boka kommer ut, og at det går så tregt å få penger. Og som jeg sa deg i telefonen, jeg er i svære vanskeligheter selv om dagen og må ha penger så fort som mulig, og så mye som mulig.

Og hva viseboken angår har jeg jo flere ganger bedt om kontrakt, men jeg har aldri fått den likeså lidt som noen forskuddsbetaling. Derfor har jeg nå sluttet kontrakt med Tiden norsk forlag for utgivelse av boka.

Jeg ser ingen annen utvei slik som sakene ligger an.

Dessuten må jeg be om å få utbetalt resten av honoraret for oversettelsen av "Berg-öarna dig".

Hilsen

Alf Prøysen

Prestöe

Nittedal.

Prøysens avtale med Tiden innebærer at *Drengestu'viser* skal utgis før jul, og at barnevisene utgis på nyåret. Det haster, tiden er knapp, så forlaget må presse trykkeriet og bokbinderiet til å gi boka første prioritet.

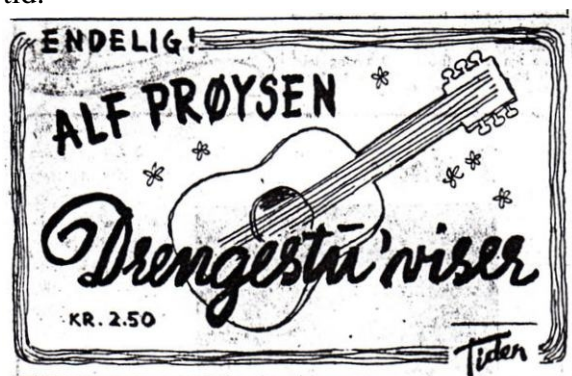
Sjelden har vel en bok i Norge hatt en slik fenomenal promotering. I flere år har Prøysen turnert rundt omkring på Østlandet og fremført sine drengestueviser. I radio er noen av dem blitt rene landeplager. I avisintervjuer er han stadig blitt spurt om når hans drengestueviser kommer ut i bokform. Og endelig, i slutten av 1948, er det klart. Den første annonsen står på trykk 18. desember 1948 med teksten: Endelig! Alf Prøysen., *Drengestu'viser* kr. 2,50. Førsteopplaget er på 7000 eksemplarer.

Forlaget har nok ikke registrert den fenomenale forhåndsinteressen, for når Prøysen ber om et forskudd, kan de ikke strekke seg lenger enn til 200 kroner. Men her har nok forlaget vært i overkant forsiktig, for etter få dager er boka utsolgt, og etterspørselen er enorm.

1949. Sirkus-revy, valgkamp og salgsrekorder

Uten telefon

Så snart jula er over og det nye året tar til, må Prøysens forlag trykke nye store opplag av *Drengestu'viser*. Allerede i begynnelsen av april 1949 melder Tiden Forlag om 6. opplag eller 100000 eksemplarer. Ingen bok i Norge har tidligere solgt så mange eksemplarer på så kort tid.

Prøysens hverdag blir mer og mer travel med opptak i Kringkastningen, plateopptak, opptredener og forespørslers fra forskjellige aviser, tidsskrifter m.m. Dette fører også til at han får svært mange telefonhenvendelser, men problemet er at han ikke har egen telefon. Dette kommer til uttrykk i et intervju i avisen *Varingen* i begynnelsen av april. Avisen spør om hvordan han trives i Nittedal, og Prøysen svarer: Jo takk bare bra. Forresten så er det en ting

jeg ikke er riktig fornøyd med, tilføyer han. Om De skal skrive noe i blae, og De tror det kan hjelpe noe, så nevnt at det er vanskelig for meg å være uten telefon. Kanskje ikke så meget for min egen del, men jeg må tenke på min stakkars telefoniende og meget tjenestevillige nabo, som nesten flyr bena av seg med beskjeder til meg, det er nemlig en god del telefoner til meg i løpet av dagen.

I slutten av april, nærmere bestemt torsdag 20. april, drar han for å gjøre en opptreden i Festiviteten på Østre Toten. Denne opptredenen er feilaktig tidfestet til 1948 i Ove Røsbaks biografi. Etter langvarige forhandlinger hadde det lyktes Olav Th. Fjeld i Lena Idrettsforening å få Prøysen til å holde en underholdningsaften der oppe. Det er en todelt opptreden, med en barneforestilling i Lena Bad for 700 barn. Voksenforestillingen skal foregå i Festiviteten, og alle 1.200 billettene er forhåndssolgt. Tilstrømningen til lokalet er voldsom og lokalet blir overfylt i løpet av kort tid. Ikke alle som har forhåndskjøpt billetter slipper inn, noe som fører til leserbrev i avisene med klager på arrangøren. Det må derfor arrangeres to ekstra forestillinger den førstkommende søndagen. I løpet av helgen opptrer han i tillegg i Gjøvik, Dokka, Raufoss og Bøverbru. Det er en voldsom Prøysen-feber i distriktet og over alt er det fulle hus.

Cirkus Rex

Prøysen forteller til *Oppland Arbeiderblad* at han nå er i sluttforhandlinger med Herberth om en landsturne med Cirkus-Rex-revyen, og at han håper at han kan få med seg sin kone og deres lille datter. Sirkus-Rex revyen er en blanding av sirkusinnslag og underholdningsartister som Gerd og Otto (Nielsen), Inger Jacobsen, Fridtjof Mjøen og Alf Prøysen. Totalt er det bortimot 50 aktører med på turneen. De har leid inn et av de største teltene som er å oppdrive i landet. Det er forunderlig at han går inn for dette opplegget, han som med sin enorme popularitet alene kan fylle ethvert konsertlokale i landet.

Turneens premiere er lagt til Halden, og revyen ankommer byen med biler og 4 jernbanevogner fullastet med utstyr. Langs kysten skal de ha egen båt. Scenen er 10 meter bred med eget lysanlegg, og teltet rommer 1200-1400 mennesker. Premieredatoen er 12. mai, og forestillingen er lagt til Grønland i Halden. *Halden Arbeiderblad* skriver etter den første forestillingen at ikke alle numrene satt som de skulle, men Prøysen får god kritikk og betegnes som det beste innslaget. Etter to dager i Halden drar turneen til neste stopp, som er Sarpsborg. Nå er det tydelig at forestillingen sitter bedre, og i *Sarpsborg Arbeiderblad* kan vi lese følgende: Rulleskøytepike Ruth Rule Comp. var også en meget god attraksjon og de utførte sine dristige numre på et minimum av et bord under stormende applaus. Men applausen steg til orkan da Alf Prøysen hadde sunget sine viser, og det var tydelig at han ble folkets utkårne yndling i går. Han ble framkalt flere ganger.

Etter Østfold fortsetter turneen til Elverum og Lillehammer, før den drar videre til Trondheim. Interessen i Trondheim ligger ikke noe tilbake for de andre stedene. På de første fire dagene i byen har over 7.000 sett forestillingene. Prøysen får strålende kritikk i avisene. Til *Morgenposten* i Oslo skriver Fredrik von der Lippe følgende om Prøysen: Vi tar ikke munnen for full når vi sier at Alf Prøysen er den første virkelige visedikter i Norge. La gå, det hele er enkelt og uten pretensjoner, men bevare meg vel for en sans for ordenes valør. Uttrykk som ” beinskrapa gardkjerringskinn” og ”kvinnerykte som bronsteikt flesk”, beviser at man her har med en visedikter som mener litt mer med det han gjør enn blott å more, bare for å nevne noe. Og selv et svært svakt gitarakkompagnement formådde ikke å skape skår i gleden over å bli stilt over for hans ypperlige visekunst og uendelige gode og menneskelige smil. Et gledelig personlig bekjentskap for oss trøndere. Og Herberth kan takke sin Gud for at han har ham med. For personlig var det nokså skralt med ham.

Flukten fra landsbygda

Etter forestillingene i Trondheim tar turneen noen dagers pause. Prøysen benytter pausen til å treffe familien og hvile ut noen dager hos svigerforeldrene på Storhaug i Åmot. Helt hvile blir det ikke, for han opptrer på Glomdalsmuseet og på Lillehammer for Norges Bonde- og Småbrukerlag, som har årsmøte der. Han blir også intervjuet av Dagfinn Grønset i

Østlendingen, et intervju som legger vekt på det alvorlige i Prøysens arbeid, og som er noe av det beste som er laget. Her er et utdrag fra Grønsetts intervju med Prøysen:

- Det må være hyggelig å være så morsom som Dem, sier jeg. Men den var jeg ikke heldig med.

- Jeg vil ikke være morsom, jeg er en alvorlig mann, påstår Prøysen. Jeg har selvsagt ingen ting imot å få folk i godt humør, det skulle bare mangle, men det er mange veier å gå her i verden for å nå dit en ønsker. Mange omveier også. Og det har jeg måttet gjøre. Aner De ikke alvoret bak det jeg farer med da? Det er alltid noe jeg vil si. Det er noe jeg mener med visene og novellene og sangen min. Jeg vil slå til lyd for noe som ligger meg på hjertet. Og så har jeg måttet velge en slik uttrykksform for å bli hørt. Det går lettere i folk med en glad tone. Kontaktene knyttes fortere. Folk samler seg om disse ting. Så blir det til at jeg må forsøke å si alvorlige ting på en morsom måte. Det er ikke alltid lett. Men jeg har inntrykk av at mange har åpne øyne for problemene som ligger bak stoffet jeg rører ved.

- Hvilke problemer er det De helst vil behandle?

Da har vi penset Alf Prøysen inn på hans hjertesak.

- Det er flukten fra landsbygda. Det er ingen mote, ingen ny foreteelse. Ungdommen har rømt i hundrevis av år. Den kommer til å fortsette. Jeg tror ikke på noen stans av flukten. Bedre forhold utover landsbygda kan nok gjøre sitt. Men det er ikke alt.

- Det viktigste?

- Sikkert dette: Mindreverdighetskjenningene. Enda en gang: Mindreverdighetskjenningene. Ta knekken på Dem og ingen begynner å stikke fra vogga eller rømme fra sin egen underlegenhet. Flukten er et sjelelig problem. Ja først og fremst det. Vi kjenner melodien, den ble sunget for oss sammen med barnesangene. Den har ligget der som en undertone fra slekt til slekt.

Utover i 1949 blir det holdt en rekke store arrangement i Hamar i forbindelse med byens 900/100-års jubileum. En av de virkelig store arrangementene er Utflytterdagen på Domkirkeodden søndag 19. juni. En av hovedattraksjonene er Alf Prøysen, som skal fremføre sine egne viser. Alt er klart, store annonser er rykket inn i avisene. Men på torsdagen, tre dager før festen, mottar Komitéen for utflytterstevnet følgende nedslående iltelegram fra Prøysen:

”Det er mildt uttrykt å si at jeg er fortvilet over å måtte meddele at det dessverre er blitt umulig for meg å komme til Utflytterstevnet søndag. Jeg er for tiden på turné, og reiseruten er blitt omlagt til Nord-Norge slik at jeg ikke greier å avvikle reisen til og fra Hamar på dagen som jeg hadde regnet med, og mer enn en dags permisjon har jeg ikke krav på. Kjære Hamarensere og sambygdinger! Skylden er helt og holdent min, og kan det hjelpe som plaster på såret, skal jeg komme så snart turneen er ferdig. Jeg skal synge hva dere vil og hvor lenge dere vil.”

En fortvilet Alf Prøysen.

Det er ikke rart Prøysen er fortvilet over å måtte bryte en avtale til et så stort og viktig arrangement, hvor blant annet også Herman Wildenvey skulle delta. Han begynner nok allerede her å angre på at han har bundet seg så fast til Cirkus Rex-revyen. De er nå på vei nordover til Mosjøen og Mo i Rana, som er turneens nordligste punkt. Det er tidligere blitt hevdet, blant annet i Ove Røsbaks biografi, at turneen fortsatte videre nordover gjennom Troms opp til Hammerfest i Finnmark. Dette medfører ikke riktighet. Fra Mo i Rana drar turneen til Namsos og videre med båt til Kristiansund, Molde, Ålesund og videre sørover på Vestlandet til Bergen. På forhånd er Prøysen usikker på hvordan han vil bli mottatt blant vestlendingene, og han har humoristisk foreslått at Herberth gjør best i å anskaffe en ordentlig elefant.

Men mottakelsen revyen og spesielt Prøysen får på premieren i Bergen 9. juli er overveldende. Det er tydelig at Prøysen er den store stjernen. Folk vil nesten ikke gi seg med klappingen, og han må til pers med ekstranummer. Ingen steder er interessen så stor som i Bergen, og revyen spiller hele 16 dager der. I løpet av de første 9 dagene har over 17.000 sett revyen og enda er det mange spilledager igjen før de reiser videre. Mens han er i Bergen, blir han intervjuet av *Bergen Arbeiderblad*, og intervjueren spør Prøysen om han synes det er

hyggelig å reise slik omkring. ”Nei ikke å reise. Jeg liker ikke å reise. Men jeg er begynt å innrette meg. Jeg har f.eks ikke vært oppe på Fløyen ennå. Og jeg har ingen planer om å gå dit heller. Jeg fordrar ikke å klyve opp på slike topper og ha det travelt med å være turist. Jeg synes det er mye hyggeligere omkring i gatene jeg. Og best liker jeg å sitte innendørs og snakke med folk. Jeg liker å komme i kontakt med menneskene på et sted. Men i begynnelsen, gudhjelpe meg hvor mange topper jeg kom opp på før jeg lærte å si nei.”

Mens han er i Bergen fyller han 35 år og får i den anledning besøk av kona og dattera Elin. Fra Bergen drar turneen videre langs kysten og det er sensommer før turneen avsluttes på Østlandet med siste forestilling i Sandvika 28. august. Da har de turnert landet rundt i 3 ½ måned, og deltakerne er nå blitt slitne og lei det hele.

Prøysen tar seg ingen lang hvile før han er på scenen igjen. Arbeiderpartiet har startet innspurten av årets valgkamp foran Stortingsvalget, og Alf er blitt forespurt om han kan delta på noen arrangement. Mandag 19. september holder Oslo Arbeiderparti valgmøte på Ola Narr, og etter en kort tale av Martin Tranmæl underholder Alf med visesang. Det møter opp 4-5000 mennesker på valgmøtet, noe som er et svært høyt tall.

Etter denne suksessen trekkes han med i stadig flere valgmøter, og partiet registrerer at ved å ha Prøysen som underholder, trekker de masse folk til møtene. På et valgmøte på St.Hanshaugen hvor Prøysen opptre sammen med noen av de andre kollegene fra Sirkus Rex-revyen, møter det opp hele 7.000 mennesker, og *Arbeiderbladet* triumferer dagen etter med det høye tallet og passer på å nevne at Høyeres møte i samme område av byen trakk hele 30 mennesker. Innen Oslo Arbeiderparti avslutter valgkampen med et stort folkemøte på Youngstorget 9.oktober, har Prøysen deltatt på mer enn 20 valgmøter. Det er en selvfølge at han skal opptre på det store avslutningsmøtet hvor statsminister Einar Gerhardsen er hovedtaler. Denne siste dagen av valgkampen blir svært travel for Alf, og han opptre på flere andre møter hvor han og Einar Gerhardsen er de store trekkplastrene.

På Hamar

I slutten av oktober finner han endelig en helg som han er ledig for å kunne opptre på Hamar. Etter avlysningen i juni har det vært en rekke forespørsler om å få ham til forskjellige jubileums-tilstelninger, men han har vært bundet av kontrakter og har ikke kunnet slippe fra. Han skal opptre i Teatret med tre forestillinger på fredag og fire på søndagen. Tidspunktene på søndagen er barneforestilling kl 16. og voksenforestillinger kl. 18, 19.30 og 21. I tillegg har han søndag en forestilling i Messehallen i Elverum kl 13.00, pluss en opptreden for pasientene på Sangen rekonvalesenthjem. Det må være rekord med 6 forestillinger på en dag.

I Hamar er alle forestillingene utsolgt på rekordtid og lokalet er mer enn overfylt, folk står simpelheten oppover veggene. Han tar publikum med storm og får strålende kritikker i avisene. Vi kan her referere noe av det *Hamar Stiftstidende* skriver: ”Prøysens oppleserkunst ligger ikke noe tilbake for hans visesangerkunst. I går leste han Sfinx’ ”Utafør juleballet” og sin egen ”Fløttardag”. Sfinx’ vidunderlige skildring av småbyens halv voksne ”slarvkjerringsfrø” som titter gjennom vinduet ved juleballene og vet alt om alle, er jo mesterlig, og i Prøysens fremførelse fikk den et liv som bare den store kunstner kan gi. Hans ”Fløttardag” er en psykologisk studie som røper dikterens klare blikk. I hans ypperlige framføring på ekte Ringsakermål står personene lys levende for en”.

Det er påfallende at Prøysens ypperlige oppleserkunst stadig trekkes frem i referatene fra hans opptredener. Og i den forbindelse forteller Prøysen selv følgende: Før han hadde slått så totalt igjennom, deltok han i et skuronnsprogram i radio. Blant de medvirkende var Alfred Maurstad og Ola Isene, og det ble lest ting av Karlfeldt, Sven Moren og flere til. Alt gikk som et Nonstopp-program. Etterpå skrev en Oslo-avis: I skuronnsprogrammet lørdag var det meget godt. Men intet overgikk Sven Morens overdådige historie om Treskeverket, ypperlig opplest av Ola Isene. Og så var det Prøysen som både hadde skrevet stykket og som leste det! Prøysen forteller til *Oppland Arbeiderblad* at han setter størst pris på denne kritikken av alle de gode han har fått.

I slutten av november melder Tiden Norsk Forlag at *Drengestu´viser* nå foreligger i 7. opplag. Med dette er boka nå trykt i 125 000 eksemplarer. Av dette er 118 000 utkommet i 1949. Så vidt vi vet er dette det høyeste opplagstall noen bok har nådd her i landet på et enkelt

år. Prøysen utgir ytterligere to visebøker. *Lillebrors viser* sendes ut i 60.000 og *Musevisa* i 30.000 nå i høst. I alt har altså forlaget trykt og sendt ut 208.000 visebøker av Prøysen bare i løpet av 1949, og regner med å selge opplagene til bunns. Med 208.000 bøker i løpet av ett år har Alf Prøysen satt en rekord som ligger himmelhøyt over alle kjente opplagstall i norsk litteratur.

Mot slutten av året trekker Alf Prøysen seg tilbake og påbegynner skrivingen av romanen *Trost i taklampa*. Han har nå lenge snakket om dette prosjektet og har lagt et stort press på seg selv. Men når resultatet foreligger neste høst blir det et nytt høydepunkt i hans karriere.

Per Kristian Guntvedt

Vidar Sandbeck og Alf Prøysen

Torsdag den 10. oktober døde musikeren, komponisten, visedikteren, novelle-, roman- og barnelitteraturforfatteren Vidar Sandbeck (f. 1918). Dermed er et omfattende livsverk preget av meget allsidig virksomhet i kunstens tjeneste avsluttet. Sandbeck bodde mesteparten av sitt liv i Åmot kommune, litt sør for Rena. Omtrent samtidig som Sandbeck døde, kom det ut en omfangsrik bok om ham skrevet av Trysil-forfatteren Thorbjørn Bakken.

I et avsnitt i boka omtales det vennskapelige forholdet mellom Sandbeck og Prøysen, og her framgår det blant annet at de brevvekslet fra tidlig i 50-årene, og at Prøysen, selv om han bare var fire år yngre, tok på seg en rolle som veileder og inspirator i forholdet til Sandbeck. Det står også gjengitt et par brev fra Prøysen til Sandbeck, og ett av dem skal gjengis her. Det er skrevet i september 1954:

Kjære Vidar!

Takk for sist og takk for brev og viser! Du er så god at du vet det ikke selv!! Nå har jeg snakket med noen i "Visens Venner" som vil prøve dine ting på neste møte, og det gjør vi faen ikke med hvem som helst. Så vil vi ta inn visene dine etterhvert i radioprogrammene vore, jeg tror det er riktigere enn at jeg satt og sang og gaula et kvarter, da ville folk med en gang trekke sammenligninger og si at "dette er bedre enn Prøysenvisene, dette er dårligere enn Prøysenvisene, dette er ditt og dette er datt". De vil dømme ut fra meg som framfører programmet om du forstår hva jeg mener. Men du er helt original. Og da skal du ikke få noen Prøysenhale på deg, og deretter drikke av pisskoppen i "Dovregubbens hall" med silkesløyfe på halen.

Du skal stå for deg sjøl. Det tåler du, og det skal jeg arbeide for.

Din Alf.

Brevet forteller blant annet at Prøysen gjerne slo til med et noe saftigere språk i brevene sine enn i viser og prosa. I dette tilfelle skyldes det sikkert også at han henvender seg til en person med noenlunde samme bakgrunn som han selv. Brevet forteller også alt om hvordan Prøysen aldri så på andre utøvere i visefaget som konkurrenter, men som samarbeidspartnere og venner. Og venner var disse to så lenge Prøysen levde.

Knut Imerslund

Nye medlemmer

Kanskje er du ikke medlem av Prøysens Venner, men ønsker å bli det? Eller du har bekjente som du tror kan ha interesse av å være medlem i Prøysens Venner? Da kan du bruke denne innmeldingsslippen. Eller du kan kopiere den hvis du ikke ønsker å klippe i bladet.

Retuadresse:
Kari Irene Nærlie,
Storenga 5,
22380 Brumunddal.

Jeg melder meg inn i foreningen Prøysens Venner
Navn:.....
Adresse:.....
Postnr.:.....
Tlf.:.....
Prøysens Venner (logo)
Adresse: Prøysens Venner Gjerluvn. 122 2320 Furnes

Innhold

Kari Irene Nærlie: Lederen har ordet.....

Per Kristian Guntvedt: Teskjekjerrigna fyller 50.....

Knut Imerslund: Filmatiseringen av *Trost i taklampa*.....

Knut Imerslund: Filmregissøren.....

Knut Imerslund: Gapatrosten.....

”Vi vil sjå han Prøysen”.....

Per Kristian Guntvedt: *Tenera på Smikkstad*.....

Knut Imerslund: To Prøysen-CDer.....

Per Kristian Guntvedt: Biografiske notiser.....

Knut Imerslund: Vidar Sandbeck og Alf Prøysen.....

Arve Firveld: BLANKE ARK Prøysenforum.....

Nye medlemmer.....

Styret i Prøysens Venner.....

PrøysenVennen

medlemsblad for foreningen

Prøysens Venner

Redaktør: Knut Imerslund

E-postadresse: Knut.Imerslund@luh.hihm.no

Bladet kan leses på Prøysens Venners

hjemmeside med nettadresse:

<http://www.proysensvenner.org>

Enkeltnummer kan bestilles hos

Kari Irene Nærlie, Storenga 5, 2380 Brumunddal.